

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE İZMİR HASTANELERİNİN MEKÂNSAL GELİŞİMİ

Didem Akyol Altun*

Özet

İzmir kenti, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına uzanan bir süreçte azınlıklar tarafından inşa edilmiş birçok büyük ölçekli hastane yapısının yanı sıra Cumhuriyet döneminin modernist sağlık yapılarını ve 1980 sonrası dönemin farklı mimari diller taşıyan örneklerini barındırmaktadır. Kentteki sağlık kurumlarını topluca ve detaylı olarak ortaya koyan bir kaynak olmadığı gibi; yapısal, mekânsal ve mimari nitelikleriyle irdeleyen bir çalışma da bulunmamaktadır. Bu yazı kapsamında Cumhuriyet dönemi öncesinde kentte inşa edilen hastane yapıları incelenmiş, dönüştürülen yapılar kapsam dışında tutularak hastane olarak inşa edilen binalar esas alınmıştır. Yapılan detaylı literatür taraması çerçevesinde, İzmir'de sağlık kavramı ve mekansal yansımalarını ortaya koymak; günümüze ulaşan ya da yok olan hastane yapılarını belgelemek ve kentteki hastane yapılarının mekansal gelişimlerini irdelemek hedeflenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönem hastaneleri genellikle azınlıklara ait olduğundan, yabancı mimarların Batılı tasarım ve uygulama alışkanlıklarını yansıtmaktadırlar. Bununla birlikte Batılılaşma dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda, kamu yapıları mimarisinde yaygın olarak kullanılan neo klasik üslubun ağırlığı İzmir'deki azınlık hastanelerinde de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İzmir, Hastane yapıları, Mimarlık, Mekânsal Gelişim*

Abstract

Spatial Developments of Izmir Hospitals before Republic

The city of Izmir constitute many big scale hospital buildings, which constructed between 17th century and 19th century by minorities; and modernist health facilities of Republic period and also productions that has different architectural styles of the period of after 1980. There is not any comprehensive study about health facilities of the city and also about the spatial and architectural characteristics of them. In this paper, the hospital buildings of the period of before Republic are researched but predicated buildings that constructed really as a hospital on except transformed buildings. In consideration of the detailed literature review, it is aimed to introduce the notion of health in Izmir and its spatial reflections in Izmir, to document extant or absent hospitals and to criticize the spatial development of hospitals in the city. The hospitals were generally belonged to minorities and reflected the Western architectural trends of foreigner architects in the period of pre-Republic. However, neo-classic style, which was widespread in public buildings of Ottoman architecture, was seen in hospitals of Izmir.

Keywords: *Izmir, hospital buildings, architecture, spatial developments.*

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, didem.akyol@deu.edu.tr

Giriş

İzmir kenti, çeşitli doğal zenginlikleri ve derin tarihsel birikimin yanı sıra, güneşli iklimi, çeşitli sebze ve meyvelerin doğal mevsiminde yetişmesine olanak tanıyan verimli toprakları, şifalı termal su kaynaklarına yakınlığı, gelişmekte olan sağlık teknolojileriyle, sağlıklı yaşam konusunda önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bunlara ek olarak Akdeniz mutfağı ve zeytinyağlı yemek kültürünün hakim olduğu, ekolojik gıda üretiminde üst sıralarda yer alan, doğal ve yenilenebilir enerji üretimi için jeotermal, rüzgar, güneş kaynaklarından yararlanabilme konusunda geniş olanaklara sahip olan kentte, sağlık konusunun ve sağlık yapılarının geçmişi oldukça eskilere uzanır.

İzmir kenti, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına uzanan bir süreçte azınlıklar tarafından inşa edilmiş birçok büyük ölçekli hastane yapısının yanı sıra Cumhuriyet döneminin modernist sağlık yapılarını ve 1980 sonrası dönemin farklı mimari diller taşıyan örneklerini barındırmaktadır. İzmir'de sağlık teşkilatlanmasına ve sağlık kurumlarına ilişkin birkaç tarih araştırması bulunmaktadır¹. Ancak söz konusu araştırmalar daha genel kapsamda, İzmir'deki sağlık konularını ele alırken hastane yapılarına değinmekte; sağlık kurumlarını topluca ve detaylı olarak ortaya koyan bir kaynak olmadığı gibi; yapısal, mekânsal ve mimari nitelikleriyle irdeleyen bir çalışma da bulunmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı, İzmir'de sağlık kavramının tarihsel gelişimini ortaya koymak, kentteki hastane yapılarını detaylı bir araştırma ve literatür çalışması çerçevesinde belgelemek ve hastanelerin mekânsal gelişimlerini irdelemektir. Bu yazı kapsamında Cumhuriyet'in ilanı, hastane mimarisi açısından bir kronolojik kırılma olarak kabul edilerek, bu tarih öncesinde kentte inşa edilen hastane yapıları incelenmiş, dönüştürülen yapılar kapsam dışında tutularak hastane olarak inşa edilen binalar esas alınmıştır.

Tarihsel Süreç İçinde Kentte Sağlık ve Sağlık Mekânları

Bergama kenti, M.Ö. 4. yüzyılda yapıldığı düşünülen *Asklepion* ile, antik dönemin en önemli sağlık merkezlerinden biridir. Asklepion, Kentin güneybatısında, kutsal olduğuna inanılan su kaynakları çevresinde kurulmuştur. Yunan mitolojisinde de önemli bir yeri olan merkezin, tanrı Apollon'un oğlu, hekimlik tanrısı Asklepios adına yaptırıldığına inanılmaktadır. Asklepion, dönemin ünlü hekimlerinin yetiştiği bir tıp okulu olmasının yanı sıra, uygulanan dinsel ve mistik tıp ağırlıklı tedavi anlayışı nedeniyle dünyanın ilk psikiyatri hastanesi olarak kabul edilmektedir². Merkezde, şifalı kutsal suyla tedavi,

¹ Beyru 2005; Karayaman 2008; Tantay 2008.

² Menekay 2009.

çamur ve güneş banyoları, şifalı otlardan yapılan ilaçların yanı sıra, törenler ve temsiller, masaj, aromaterapi, meditasyon, rüya yorumlama ve telkin, diyet, spor, müzikle tedavi gibi günümüzde oldukça popüler olan yöntemler uygulanmıştır. Öte yandan çağın en ünlü tıp bilginlerinden Galenos'un burada hekimlik yaptığı ve önemli cerrahi müdahaleler gerçekleştirdiği de bilinmektedir. Tapınağın kapısındaki bir tabelada, 'Ölümün Girmesi Yasaktır' yazısı asılıdır. Viran Kapı'dan geçip bir kilometre uzunluğundaki 'Kutsal Yol'u yürüyerek 'Propylon' avlusuna gelen ziyaretçiler, burada muayene edildikten sonra, iyileşeceklerine kanaat getirilirse girmelerine izin verilmekte, ağır hastalar ve doğum yapacaklar içeri alınmamaktadır.

Bergama'nın kuzeydoğusunda yer alan *Allianoi*'nin ise, kükürtlü sıcak su ile tedavi uygulanan bir hidroterapi merkezi olduğu sanılmaktadır. Geçmiş M.Ö. 2. yüzyıla uzanan merkez, yakın zamanda Yortanlı Barajı'nın suları altında kalmıştır. O dönemde *Allianoi*, çeşitli açık ve kapalı havuzları, buhar ve terleme odaları, kür ve dinlenme yerleri, konaklama alanları ile oldukça kapsamlı bir termal kent niteliği göstermektedir.

Bunun dışında bölgede, kaplıcalardan, sıcak ve soğuk maden sularından yararlanma bilinci, çok eski tarihlerden beri vardır. İzmir'deki Balçova bölgesinde yer alan ve geçmişinin M.Ö. 1200'lere dayandığı sanılan *Agamemnon Kaplıcaları*, antik dönemin bir diğer şifa merkezidir. Yine kent merkezinde, bugün bulunduğu semte ismini veren *Halkapınar Kaynakları* ve bu kaynakların yeryüzüne çıktıktan sonra oluşturduğu gölcük, bölgenin en büyük tatlı su rezervi olmasının yanı sıra halkın mesire yeri olmuştur. Yörede Roma dönemine tarihlenen hamam ve su deposu ile tanrıça Artemis'e ait olduğu sanılan tapınak kalıntıları bulunmakta ve çeşitli mitolojik hikâyeler çerçevesinde, buraya 'Diana Hamamları' da denmektedir. Kentin batı aksına doğru gidildiğinde ise, Seferihisar yakınında yer alan *Karakoç Kaplıcaları*'nda, Bizans döneminden kalan görkemli bir ılıca yapısı bulunmaktadır. Aynı yerde 1891 yılında yirmidört odalı bir otel, fırın, kahvehane ve bakkal yapıldığı bilinmektedir. Bunun dışında *Erythrai (İldırı)*'daki şifalı sular ve gut hastalığına karşı etkili suları olan *Çeşme Şifne Kaplıcaları* mevcuttur. Ayrıca kentin çevresinde, Menemen Ilıcaları, Ilıcagöl, Dikili Kaynarca Ilıcası, Bademli Ilıcası, Tavşan Adası Ilıcası, Cumalı Ilıcaları, Kelalan Ilıcası, Urla Malkoç Ilıcaları, Gülbahçe Ilıcaları, Bayındır Ilıcaları, Bergama'da Mahmudiye Ilıcaları, Paşa Ilıcası, Geyiklidağ Ilıcası, Güzellik Ilıcası gibi pek çok şifalı su kaynağı antik dönemlerden beri bilinmektedir³.

Selçuklu Devleti döneminde sağlık kurumları devlet teşvikiyle, vakıflar aracılığıyla kurulmuş ve yaşatılmıştır. Sağlık konusuna önem veren Selçuklular

³ Çiçek 2006.

12. yüzyıldan sonra, tıp eğitiminin de verildiği birçok hastane kurmuşlardır. *Dârüşşifa, dârüşsıhha, bimaristan, maristan, dârülâfiye, dârültıp, şifahane* gibi isimlerle anılan bu sağlık kurumlarında ücretsiz tedavi olanağı sunulmaktadır. Selçukluların mirasını devralan Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise, darüşşifalar ağırlıklı padişah anneleri ve eşleri tarafından bir hayır kurumu olarak yaptırılmışlardır. Hastaların ücretsiz tedavi edildiği ve ilaç aldığı bu hastaneler, Selçuklulardaki gibi bağımsız yapılar şeklinde değil, içinde cami, medrese, kervansaray, hamam, çarşı gibi işlevlerin de yer aldığı külliyelerin birer parçası olarak inşa edilmişlerdir. 17. yüzyıla gelene kadar, Manisa'da -o dönemde İzmir'e bağlıydı- 1539 yılında inşa edilen Hafsa Sultan Külliyesi içindeki Sultan Camisi Darüşşifası bölgede bilinen en önemli hastanedir.

Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetleri, *Hekimbaşılık* kurumu tarafından düzenlenmiş; ağırlıklı saraya ve de orduya yönelik olmuştur. Hekimbaşılar, 19. yüzyılın ortalarına kadar ülkenin sivil ve askeri bütün sağlık işlerinden sorumlu olmuşlar; çeşitli sivil sağlık kuruluşları, hastaneler, körhaneler, cüzzamhaneler ve çeşitli sosyal yardım kuruluşları oluşturulmasını sağlamışlardır⁴. Osmanlılar, Selçuklular'dan devraldıkları darüşşifaları işletmişler, ancak taht şehirleri dışında çok az hastane kurmuşlardır. 17. ve 18. yüzyılda özellikle azınlıklar, cemaatler ya da yabancılar tarafından gerçekleştirilen hastaneler ile askeri hastaneler dışında, devlete ait büyük sağlık kurumu bulunmamaktadır. Bu süreçte, vakıflar, sosyal kuruluşlar, sağlık eğitimi veren okullar, özel doktor muayenehaneleri ve eczaneler, toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Dolayısıyla 19.yüzyılın ortalarına kadar sağlık, devletin asli görevleri arasında sayılmadığından, ülkede ciddi bir sağlık örgütlenmesi görülememektedir⁵.

Tanzimat Dönemi ise hastane yapıları ve sağlık örgütlenmesi için bir dönüm noktasıdır. Sağlık mevzuatı ile ilgili çalışmalar, ilk olarak Sultan II. Mahmut devrinde başlamış, 1827'de ilk tıp okulu açılmış; 1838'de çıkartılan 'Karantina Nizamnamesi' ile ülkenin çeşitli kentlerinde karantina uygulamaları gerçekleştirilmiş; 1843 yılında İstanbul Gurebay-i Müslimin Hastanesi kurulmuştur. 1866 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Sağlık Konferansı'nın ardından sağlık konusunda ciddi düzenlemeler yapılmış; 1871 yılında çıkan bir nizamname doğrultusunda kurulan Sıhhiye Müfettişlikleri her ilde sağlık personelinin ve sağlık kurumlarının denetlemek, bulaşıcı hastalıklara karşı önlem almakla görevlendirilmişlerdir⁶. Yine bu dönemde, dârüşşifalar ağırlıklı akıl hastalıkları için kullanılan kurumlara dönüşmüş; devlete ait büyük hastaneler yapılmaya başlanmıştır. Kent merkezlerinde kurulan bu hastanelere, kimsesiz anlamına gelen 'garib' kelimesinin çoğulu olan 'Gureba' adı verilmiştir.

⁴ Bolak 1950.

⁵ Karayaman 2008.

⁶ Aydın 2004, s.185-207.

Diğer büyük kentlerde olduğu gibi İzmir’de de halk, önceleri serbest çalışan hekim ve cerrahlardan ücret karşılığı hizmet almıştır. 17. yüzyıldan sonra sayısı artan azınlık hastanelerinin bir kısmında yoksul halk için ücretsiz hizmet verilmiş; 19. yüzyılın ortalarında ise ilk devlet hastanesi kurulmuştur. İzmir kentinde sağlık konusu ile ilgili araştırmaların en sık bahsettiği konu, bulaşıcı salgın hastalıklardır. 17. yüzyıldan sonra çeşitli aralıklarla, özellikle yaz aylarında, zaman zaman büyük çapta ölümlere yol açan salgın hastalıklar ülkenin diğer kentlerinde olduğu gibi İzmir’de de görülmüştür. Bunlar arasında en önemlileri veba ve kolera salgınları olmakla birlikte İspanyol nezlesi, çiçek, sıtma, frengi ve verem hastalıklarının da yaygın olduğu bilinmektedir⁷. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında, sanayileşen Avrupa ülkelerinin hammadde ve pazar kaynağı olarak gördükleri Osmanlı Devleti’ne yönelmeleri sonucu, birçok liman kenti gibi İzmir’de de ticaret canlanmış, kente yapılan yatırımlar artmış ve bunlara paralel yaşanan göç, nüfus artışını beraberinde getirmiştir. Beklenenden hızlı yaşanan bu gelişim sürecinde barınma, kanalizasyon, içme suyu gibi altyapı ve temizlik hizmetlerinin yeterli düzeyde sağlanması mümkün olmadığından salgın hastalıkların 20. yüzyılda da etkisini sürdürdüğünü söylemek mümkündür⁸.

Kentte başlangıçta önemli bir çoğunluk oluşturan Türk nüfusunun zaman içinde azalmasında, bu salgınların etkili olduğu konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği bulunmaktadır. Öte yandan bu durum, elverişsiz sağlık koşullarının yanı sıra, aralıksız süregelen savaşlar ve iç ayaklanmalar nedeniyle azınlıklarla ekonomik rekabet gücünü kaybeden Türk halkının göçleriyle de ilintilidir.

Bu dönemde İzmir, Batılı gezginlerin anlatımlarında, özellikle Türk mahallelerinde yer alan pis ve sıkışık sokakları, başıboş hayvanları, açık lağım çukurları, hastalıklı görünümlü insanlarıyla tasvir edilmektedir⁹. Buna karşın İzmir’in, İmparatorluğun diğer kentlerine kıyasla, genel sağlık koşulları, sağlık kuruluşları, sağlık personelinin sayısı ve niteliği açısından daha gelişmiş durumda olduğu anlaşılmaktadır. Erken dönemdeki veba salgınlarında Türklerin ve azınlıkların öncelikle dine sığındıkları, Türkler tevekkül ve dua dışında hiçbir şey yapmayıp durumu kabullenirken, azınlıkların salgından daha az zarar görmek adına en azından belirli koruyucu önlemler aldıkları bilinmektedir. Öte yandan, İzmir’de veba salgınlarına karşı önemli bir süre boyunca etkili bir önlem alınmadığı, hekimlerin veba hastalarına perhiz dışında bir tedavi yöntemi uygulamadığı söylenebilir¹⁰. Sadece St. Antoine Hastanesi’nde İtalyan bir rahip tarafından kurulan bir tesiste, hastanın vücudunun her yerinin taze ve saf zeytinyağı ile ovulması yoluyla bir tedavi uygulandığı ve olumlu sonuçlar alındığı bilinmektedir.

⁷ Atay 1978.

⁸ Beyru 2005.

⁹ Rolleston 2010.

¹⁰ Beyru 2005

Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastaneleri

İzmir'deki ilk hastaneler azınlıklara aittir. Çoğunlukla dinî etkinliklerinin bir parçası olarak kurulduklarından, ağırlıklı bir kilise ya da şapel ile yan yana yer aldıkları, rahip ve rahibelerin mistik tedavi yöntemlerinin bir parçası olarak hastanede görev yaptıkları görülmektedir. Kendi uyuğundan olan hastalara hizmet veren bu hastanelerin, Müslüman Türklere genellikle yüksek ücret karşılığı ve konsolosluğun izni ile hizmet verdikleri bilinmektedir. Ayrıca birçoğunun fakir halka ücretsiz tedavi ve ilaç sağladığına dair veriler mevcuttur. Azınlık hastaneleri, küçük ve az odalı basit tesisler olarak inşa edilmiş ya da zenginler tarafından bağışlanan mevcut konutlar kullanılmıştır. Zaman içinde eklemeler yapıldığı ya da daha gelişmiş yeni yapılara taşındıkları görülmektedir. Bu hastanelerin, yardım ve bağışlarla ayakta tutuldukları, hastanelere gelir sağlamak üzere piyango çekilişleri, balo, tiyatro, konser gibi etkinlikler düzenlemenin sıkça başvurulan yöntemler olduğu bilinmektedir.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İzmir'de onaltı adet hastanenin varlığı bilinmektedir¹¹: Kuruluş tarihlerine göre şu hastaneler vardır;

- Hollanda Hastanesi (Felemenk Hastanesi)- 1675
- St. Antoine Katolik Hastanesi (kaynaklarda Fransızca St.Antoine, İngilizce St.Antony, İtalyanca San Antonio, Agios Antonios ya da Avusturya Hastanesi olmak üzere farklı isimlerle geçmektedir)- 1710
- Rum Hastanesi (Saint Haralambo, Aya Haralambos ya da Ortodoks Hastanesi)- 1723
- İngiliz Hastanesi (British Sea Man's Hospital)- 1730'lar
- Fransız Hastanesi (günümüzde Alsancak Devlet Hastanesi)- 1749
- Mihail İsais Hastanesi- 17. yüzyılın ortaları
- Ermeni Gureba Hastanesi (Surb Lusavoriçyan Hastanesi, Surp Krikor Milli Hastanesi, St.Gregoire Ermeni Hastanesi gibi farklı adlarla da bilinmektedir)- 1801
- St.Roche Veba Hastanesi (İngiliz kaynaklarda Saint Rock, İtalyan kaynaklarda San Rocco olarak da geçmektedir, günümüzde Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir)- 1814
- Musevi Hastanesi (Yahudi Hastanesi, Hospital İsrailit de Smyrne, Karataş Hastanesi gibi farklı adlarla da bilinmektedir)- 1827
- Askeri Hastane (Hamidiye Askeri Hastanesi)- 1829
- Karantina Hastanesi- 1840
- Urla-Kilizman Karantina Adası ve Hastanesi- 1865

¹¹ Akyol Altun 2013, s.267-316.

- İskoç Hastanesi- 1882
- Alman Hastanesi-
- Gureba-i Müslimin Hastanesi (Günümüzde Konak Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi ile Diş Hastanesi olarak hizmet verir)- 1851
- Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi (Emraz-ı Zühreviye Hastanesi ya da Frengi Hastanesi)- 1908
- Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (günümüzde Dr.Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi)-1910

Bunlardan Rum, Katolik, Hollanda ve İngiliz hastanelerinin, kent merkezinde, bugünkü Montrö Meydanı civarındaki Çocuk Hastanesi'nin yakınlarında, kentin fiziksel yapılanması içinde toplu bir sağlık bölgesi oluşturdukları görülmektedir. Hatta bu yapıların yer aldığı caddenin Hastaneler Sokağı (*Rue des Hospitaux* ya da *İspitalya Sokağı*) olarak anılmaya başlandığı ve Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan, 1780'ler gibi erken tarihli bir İzmir Haritası üzerinde de işaretlendikleri bilinmektedir (Resim 1). Diğerleri ise kent merkezinde ya da yakın çevresinde konumlanmaktadırlar. İzmir yangını sonrasında yok olan bu azınlık hastanelerinin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Bu döneme ait olan diğer hastaneler içinde *Fransız Hastanesi* ile *Musevi Hastanesi*, günümüze ulaşmış ve hâlâ hastane olarak işlevlerini sürdüren yapılardır. Yine büyük oranda korunan bir yapı olan *İngiliz Hastanesi*, işlevsel dönüşüme uğrayarak günümüzde lise olarak kullanılmakta, *Ermeni Hastanesi*'nin bir bölümü ise kalıntı olarak varlığını korumaktadır. Azınlıklara ait hastaneler dışında kentte Türklere ait olan ve Osmanlı döneminde kurulan hastaneler de mevcuttur. Bunlar, *Urla-Kilizman'daki Karantina Hastanesi*, *Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi*, *Gureba-i Müslimin Hastanesi*, *Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi* ve *Askeri Hastane*'dir. Merkezdeki bu hastaneler dışında, 1854'te Bornova'da, 1856'da ise Buca'da iki Fransız Hastanesi açıldığı; 1918 yılı sonu itibarıyla Ödemiş, Urla ve Tire'de ikişer, Bayındır, Bergama'da birer hastanenin bulunduğu bilinmektedir¹².

Hollanda Hastanesi (Felemenk Hastanesi):

İzmir'in en eski hastanesi olarak bilinen yapı, 1675 yılında Hollandalı gemicilere hizmet vermek üzere, Hollanda kralının himayesinde ve Kalvinist Kilisesi'nin yönetiminde kurulmuştur¹³. Ağırlıkla Hollanda uyruklu hastalara hizmet veren hastane, diğer milletlerden ücretli hasta da kabul etmekte, her ırktan ve millettan fakirlere ise ücretsiz hizmet vermektedir. Hastaneler Sokağı üzerinde, çok küçük bir binanın bodrum katında yer alan yapının üst katı kilise

¹² Atay 1978.

¹³ Beyru 2005, s.66.

olarak kullanılmaktadır. Gezinlerin notlarında, küçük olmasına karşın temiz ve düzenli olduğu, ağaçlarla dolu bakımlı bir bahçe içinde yer aldığı ve düzgün yönetildiği belirtilmektedir. Yapı, 1845 yangını sonrasında 1853'te yenilenmiş, 1890'ların başlarında mevcut binanın sol tarafına yeni bir kanat eklenerek genişletilmiş ve kırk yataklı hale getirilmiştir. 1908 yılı başlarında Raymond Pere'nin çizdiği planlar doğrultusunda önemli bir tadilat geçiren yapıda, kilise yıkılarak ilave kat çıkılmıştır¹⁴. Dörtüüz metrekairelik bir alana yayılan yeni yapı, dar uzun bir parsel boyunca uzanmaktadır. Ayrıca hastanenin bahçesindeki mezarlığa yeni bir kilise yapılmış ve adı Wilhelmina Hospital olarak değiştirilmiştir. Ancak hastane 1922 yangını sonrasında işlevini sürdürememiştir.

St. Antoine Hastanesi:

1710 yılında, Fra Luigi di Pavia isimli, Padovalı (İtalyan) bir Fransisken rahibi tarafından kurulmuştur. Kendisi vebaya yakalandığında hayatını bu hastalıkla mücadeleye adayacağına söz veren rahip, iyileşerek bu hastaneyi kurmuş ve tıp bilimi konusunda iddiası olmamasına rağmen hastalarla bizzat ilgilenmiştir. Zeytinyağının hastalığa karşı etkili olduğunu keşfettiği ve yağlı gömlek kullanımıyla hastaları tedavi ettiği bilinmektedir.

İzmir'deki her milletten Katoliklerin oluşturduğu 12 kişilik bir komite tarafından yönetilen hastane, 1865 yılından itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından da maddi olarak desteklenmiştir¹⁵. Hastanede bir daimi doktor bulunmakta iken zaman içinde bu sayı artmıştır. Ayrıca *Les Filles de la Charite* adlı Katolik misyonuna bağlı olan ve Fransız Hastanesi'nde de çalışan *Soeur de Charite* adlı gönüllü rahibeler, St. Antoine Hastanesi'nde hemşirelik yapmaktadırlar. Hastanede ağırlıklı Katoliklere bakılmakla birlikte din ve milliyet farkı gözetmeden hasta kabul edilmekte, Katolik olmayanlar ve gemicilerden yedi kuruşluk bir ücret alınmaktadır. Yoksul hastaların ise masraflarının karşılandığı, ilaç, yiyecek ve bakımlarının sağlanmaktadır¹⁶. Bağışlarla ayakta duran hastane, içinde bulunan şapelinde sosyal ve dini toplantılara yer sağlamış; zaman zaman geliri hastaneye kalan çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.

Yapı, Hastaneler Sokağı'nda, Rum Hastanesi'nin yanında yer almaktadır. Başlangıçta altmış yataklı olan hastane, 1887 yılında Kont Nikola Aliotti tarafından yapılan bağış ile ana binanın sol tarafına kadınlara tahsis edilen bir

¹⁴ Karayaman 2008, s.52.

¹⁵ Çelebi 2005, s.176-185.; Atay 1978, s.64.

¹⁶ Tito 2012.

kol eklenerek seksen yatak kapasitesine ulaşmıştır¹⁷. Gezinlerin anlatılarında koşullarının geniş ve iyi havalandırılmış, hastane donanımların yeterli, konfor ve hijyen koşullarının iyi düzeyde olduğundan söz edilmektedir. Yapıya 1901 yılında geçirdiği tadilat ile bir bekleme odası, bir muayene odası ve bir ameliyathane eklenmiş, banyo yeniden düzenlenmiş, eczane genişletilmiş ve bir laboratuvar açılmıştır.

1902 yılı içinde ise hastane bahçesinde görevli rahibelerin kalması için bir ek yapı planlanmış ve proje Fransız mimar Raymond C. Pere'ye hazırlanmıştır¹⁸ (Resim 2). Bu yeni binada hemşireler için yatma mekânları, steril bir ameliyathane, bulaşıcı hastalıklar odası, veremliler için bir oda ve akıl hastaları için üç oda yer almaktadır. Raymond Pere'nin eskizlerinde, üçgen bir alınlığa, dairesel kemerli arkadlara, dairesel kemerli pencerelere ve üç katlı bir çan kulesine sahip St. Antoine Kilisesi'nin hemen yanında yer alan hastane yapısı, U plan şemalı, kırma çatılı ve dikdörtgen pencereli olarak görülmektedir. İki katlı yapının zemin katı ile birinci katını ayıran bir silme hattı cephe boyunca devam ettirilmiştir.

Hastane binası 1922 yangını sonrasında zarar görebilecek kullanılamayacak duruma gelince, İtalyanlar hastaneyi, Alsancak'taki İngiliz Hastanesi'nin binasına taşımışlardır.

Aya Haralambos Rum Hastanesi:

Hastanenin ilk kuruluş tarihi birçok kaynakta 1748 yılı olarak geçmektedir¹⁹. Bu tarihte, Sarı P.Sevastopulos tarafından küçük bir ev içinde kurulan yapının 1796 yangınında ve 1797 yılındaki isyanda harap olmasının ardından, 1804'te aynı yere yeniden bir yapı inşa edilmiştir. Bazı kaynaklarda ise hastanenin ilk olarak 1723 yılında, *madama* adıyla bilinen Kılara Varoni'nin evinin olduğu yerde, Aya Fotini Kilisesi tarafından satın alınarak kurulduğu ve *Ospitalion* adıyla bilindiği; 1747 yılında yapılan tamirat ve eklerle genişletilerek, bu tarihten sonra Rum Hastanesi adıyla anılmaya başladığı yazmaktadır. Hatta hastanenin bağlar ve tarlalar arasında kurulduğunu, Etiyopyalı bir bayan kiraladığı için bölgenin 'Arap bağı' olarak bilindiğini yazan kaynaklar da bulunmaktadır²⁰. 1769 yılında hastanenin arka bahçesine bir karantina binası inşa edilmiştir. 1837'den sonra ise akıl hastanesi olarak kullanılan bir bölüme sahip olduğu, bu doğrultuda 'kirli hastane' olarak da anıldığı bilinmektedir. 1833'te bahçesine eklenen Aya Haralambos Kilisesi ise hastaneye bir isim daha vermiştir. 1882'de ise hidroterapi tesisini de içeren bir ek yapı, bağışlanan paralarla inşa edilmiştir.

¹⁷ Karayaman 2008, s.62.

¹⁸ Berkant 2003, s.22; www.levantineheritage.com.

¹⁹ Atay 1978; Şenocak 2008.

²⁰ Karayaman 2008, s.54; Atay 1978.

Başlangıçta sekiz, sonraları oniki kişilik bir komite tarafından yönetilen hastanenin, yeni metodları uygulayan toplam beş doktoru olduğu bilinmektedir. Günde üçyüz kişiye bakacak kapasitede olup, bir dispanserin yanı sıra yaşlı ve yatalak hastalar için ayrı bölümlere sahiptir. Hastaneler Sokağı üzerinde yer alan yapı, gezginlerin notlarında İzmir'deki en güzel ve en büyük hastane olarak yer almaktadır²¹. Her ne kadar erken yıllardaki veba salgınlarını anlatan yazılarda, salgınlar için yeterince önlem alınmadığı, yatak yerleşimlerinin çok sıkışık olduğu, temizlik, donanım ve sağlık koşulları açısından yetersiz olduğu yönünde doktor görüşleri bulunsa da, olumlu yargıların olumsuz olanlardan çok olduğu görülmektedir. Bu hastanenin tüm Ortadoğu bölgesi içinde yer alan en geniş ve en güzel hastane olduğu, doktorların ilgili, yiyeceklerin ve bakımın iyi olduğu, her milletten ve dinden hastanın zengin ya da fakir, parasız tedavi edildiği yönünde hasta mektupları mevcuttur.

1920 yılında dörtyüz yatak kapasitesinde olan hastanenin bünyesinde, bir sterilizasyon odası, iki ameliyathane, ışınla tedavi bölümü, bir doğumhane, fizik tedavi ünitesi, poliklinik odaları, etüv odası, laboratuvarlar, iki patoloji kliniği, bir göz kliniği, cerrahi ve jinekoloji servisleri, elli yataklı bir bulaşıcı hastalıklar kliniği, elli yataklı bir huzurevi, yüzyirmi yataklı akıl hastalıkları kliniği, özel hasta odaları, hastalıklara göre bölümlenmiş koğuşlar (biri kadınlara, dördü erkeklerle ait olmak üzere beş hariciye, ikisi kadınlara ikisi erkeklerle ayrılmış dört dâhiliye, ameliyatlılar için sekiz, patolojik hastalar için iki, ameliyatlı kadınlar için bir, doğumhane için bir, erkek ve kadın göz hastaları için birer koğuş) gibi hemen tüm hastalıklara bakabilecek bölümleri barındırmaktadır²². Hastane, Rum hekimlerce yönetilmiş, yirmiiki doktor altmışiki personeli ile hizmet sunmuştur. Hastanenin içinde küçük bir rasathane olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. Uzun zaman Anadolu'nun en büyük hastanesi olmayı sürdüren kurum, 1922 yangınında yok olana kadar hizmet vermiştir.

Rum Hastanesi, iki katlı, bezemesiz sade bir yapı olmakla birlikte avluyu çevreleyen kemerli arkadlarıyla gösterişli bir görünüme sahiptir (Resim 3). U plan şemalı yapı, bir tarafı açık, kare formunda, fiskiyeli havuza sahip ağaçlı bir avluyu çevrelemektedir. Yapının girişi, büyük olasılıkla avlunun açık tarafındadır. Avluyu, sütunlar tarafından taşınan, dairesel beşik kemerlerin yan yana sıralandığı iki katlı arkadlar çevrelemektedir. Bu arkadların üstünde yer alan geniş saçaklık ve üstündeki silmeler iki katı birbirinden ayırmaktadır. İkinci katın üstüne oturtulan kırma çatıda, her bir kemerin üstüne bir tane denk gelecek şekilde baca benzeri elemanlar sıralanmaktadır. Arkadların arkasında açık bir dolaşım holü var olup avluyu çevreleyen bölümlerde, bir laboratuvar ve biri her çeşit hastaya, biri sakat ve yatalak kadınlara, diğeri ise akıl hastalarına ayrılmış üç koğuş grubunun yer aldığı söylenmektedir.

²¹ Beyru 2005, s.61.

²² Şenocak 2008, s.130.

İngiliz Hastanesi

Kuruluşunun 1730'lara dayandığı sanılan İngiliz Hastanesi başlangıçta limana gelen İngiliz gemilerindeki gemicilerin tedavisi için kurulan küçük bir hastane olup, bu doğrultuda kayıtlarda *British Seamen's Hospital* olarak geçmektedir²³. Sürekli çalışan bir doktoru olmadığı ve gemilerdeki cerrahlardan yararlandığı için kapsamlı bir hizmet sunamadığı bilinmektedir. Bu ilk yapı Hastaneler Sokağı üzerinde yer almaktadır²⁴. 19. yüzyılın sonlarında kent zenginlerinden Albert Frederick Williams'ın Ayayani Mahallesi, İzmir bahçeleri sokağında bulunan arsasını bağışlamasıyla yeni bir bina inşa edilmiş ve 1900 yılında hastane bu yeni binaya taşınmıştır²⁵. İki katlı bu yeni bina, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Hastanenin bir bölümünde her sınıftan fakir halka hizmet verilirken, diğer bölüm sadece limana gelen İngiliz gemilerindeki personele ayrılmış ve konsolosluğun idaresinde işletilmiştir. 1913 yılında Kolera Pavyonu eklenen yirmisekiz yataklı hastanenin, kaynaklarda kare kesitli geniş bacaları ve kızıl rengi ile yer ettiği görülmektedir. Hastane binası, dönemin diğer hastane yapılarına benzer şekilde cephesinde basık kemerli pencere dizisine sahip ve kat arası silmelere sahiptir. Pencere söveleri ve kilit taşları belirgin, pencere yanları ve binanın köşeleri taşlarla süslenmiş olup, kırma çatılı, iki katlı taş bir yapıdır. Basamaklarla girilen yüksek bir su basmana sahip ana girişte, tek kollu başlayan ve sahanlıktan sonra ikiye ayrılan ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Kare planlı yapının ortasında, cephesi tuğla kaplı küçük iç avlu, üst kattan odaların baktığı bir mekân iken zemin katta, avluya açılan beşik kemerli arkadlarla çevrelenmiştir (Resim 4).

Yunan işgali sonrasında, St. Antoine Hastanesi İtalyanlar tarafından bu binaya taşınarak yine hastane olarak işletilmeye devam edilmiş ve bu tarihten sonra daha çok İtalyan Hastanesi adıyla anılmıştır. 1937 tarihinde Türk Kızılay Cemiyeti tarafından satın alınan bina, bir süre daha kira karşılığında İtalyanlar tarafından hastane olarak işletilmeye devam etmiş, 1939 sonrasında ise hastane faaliyetine son verilerek Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu olarak kullanılmıştır. Bu yapı günümüzde Nevvar-Salih İşören Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak hizmet vermektedir.

Fransız Hastanesi

Günümüzde Alsancak'ta Ali Çetinkaya Bulvarı'nda yer alan, 7112 metrekare alan üzerinde kurulu hastane külliyesi, 18. yüzyılda inşa edilmiş ve hastane binasını, onun şapelinini ve hastanenin müstemilat birimlerinin yerine inşa edilmiş olan yüksek ve yeni hastane bloğunu içermektedir.

²³ Nicol 1856.

²⁴ Beyru 2005, s.67; Karayaman 2008, s.58

²⁵ Şenocak 2008, s.133.

Fransız Hastanesi, başlangıçta sadece kenti ziyaret etmekte olan Fransız denizcilere yönelik olarak, Bab-ı Ali'den alınan fermanla, kurutulan bir bataklığın üzerinde inşa edilmiştir. Kasaba demiryolu mensuplarına ve kentte yerleşik Fransız kolonilerine belirli bir ücret karşılığı, Konsolosluk izniyle hizmet etmektedir. Hastanenin ilk kuruluşuna ilişkin farklı tarihler (kaynaklarda 1749 ve 1763 denilmektedir) mevcut olmakla birlikte, günümüzdeki mevcut bina 1908 yılına tarihlenmektedir²⁶. Konsolosluk kaynaklarına göre, ilk kurulan hastanenin yetersiz kalması nedeniyle, 1907 yılında yapının tadilatı ve genişletilmesi için mimar Raymond Pere görevlendirilmiş; ancak sonrasında yeni bir hastane yapısı inşa edilerek eski bina yıkılmıştır²⁷. Günümüze kadar ulaşan iki katlı bu yapı, 1777 metrekairelik kullanım alanına sahip olup kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Bu ana yapının içinde üç koğuş, dokuz-on tane tek kişilik özel oda ve üç-dört kişilik birkaç büyük oda olup, o dönemde altmış-yetmiş yatak kapasitesine sahip olmakla birlikte odalara birbirlerinin içinden geçilmektedir. Hastane binası, yanında şapeli, okul ve personel binalarıyla birlikte, günümüzde ağaçlarının da koruma altında olduğu bir bahçe içinde, küçük bir avlu etrafında yer alır.

Yapı kompleksinin geneline kesme taş görünümü ve beyaz-kiremit rengi ikiliği hâkimdir (Resim 5). Dikdörtgen planlı hastane yapısı, günümüzde A blok adı altında, acil servis hizmetlerinin yanı sıra diş polikliniğini, mutfak ve yemekhaneyi barındırmaktadır. İki katlı yapının zemin katı kesme taş, üst katı ise beyaz sıva üstü kiremit rengi silmelerle renklendirilmiş; katlar, yapıyı çepeçevre dolanan kalın taş silmeyle birbirinden ayrılmıştır. Zemin kattaki basık kemerli pencerelerin üstleri bir kat daha kesme taşla vurgulanırken üst kattaki dikdörtgen pencereler kırmızı beyaz taş kaplamalarla çevrelenmiştir. Özellikle üst kattaki pencere kaplamaları yapıya temel cephe karakteristiğini vermesinin yanı sıra ağır ve anıtsal bir kütle etkisini güçlendirmektedir. Ayrıca hastane binası, İzmir'deki diğer dönem hastanelerine benzer şekilde, basık kemerli pencereleri, yapının dar kenarında görülen dairesel pencereli, üçgen alınlıklı çatılarıyla neo klasik yaklaşımdan izler taşımaktadır.

Yapının Ali Çetinkaya Bulvarı'na bakan kısa dar kenarı, acil girişi olup, hastanenin orijinal ana girişi, yan taraftaki avlu tarafındandır. Binanın yan kanatlarından biraz daha yüksek, kırma çatılı ana giriş cephesinde, zemin kattaki kesme taşların devamı niteliğinde yükselen kemerli bölüm, beyaz sıvalı üst kat cephesinden de hafifçe öne doğru çıkıntı yaparak girişi tanımlamaktadır. Bu giriş çıkıntısında tek bir basık kemerin altında yer alan giriş kapısı ve üstünde iki küçük kemerli pencerenin yanı sıra '*Hopital Français*' (Fransız

²⁶ Karayaman 2008, s.69; Beyru 2005; Atay 1993.

²⁷ Berkant 2003; www.levantineheritage.com.

Hastanesi) ile '1908' ibareleri bulunmaktadır. Ayrıca giriş kapısının yanında, yapının 1924-1930 yılları arasında görev yapmış olan Fransa İzmir Başkonsolosu Arthur Guy'un girişimleriyle genişletildiği ve Türklere armağan edildiğini bildiren bir kitabe bulunmaktadır.

Simetrik bir plan şemasına sahip yapı, ana giriş hattının açıldığı ve görkemli bir merdivenin bulunduğu ortak dağılım mekânı ile ikiye bölünmüştür. Zeminde orijinal karosiman döşemelerin varlığını koruduğu bu ana holün karşısında ve iki yanında geçmişte hasta koğuşlarının yer aldığı, zemin katta ise polikliniklerin bulunduğu bilinmektedir. Yapının çatısı iki yöne eğimli kiremit kırma çatı olmakla birlikte, ana girişin sağ ve sol kanatlarındaki koğuşlar içeriden sivri tonozlarla kapatılmış, pencerelerde de aynı eğriselliği devam ettirecek giydirmeler yapılmıştır. Ana holün üstünde ve diğer geçiş mekânlarında ise düze yakın dalgalı bir tavan yüzeyi kullanılmış olup, bu orijinal tavanlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Hastanenin şapeli ise yine simetrik planlı bir cephe kurgusuna ve beyaz-kiremit tonlarına sahiptir. Yapının giriş cephesinde, basamaklı bir alınlıkla sonlanan silindirik kolonlar ve eşkenar dörtgen pencereler göze çarpmaktadır. Şapelin içi, 1922 yangınından sonra gördüğü hasar nedeniyle 1950'lerde Art-Deco stilinde yeniden dekore edilmiş, Türklere devredilmesinin ardından 1980'lerde kapatılarak süslemeleri St. Rosario Kilisesi'ne taşınmıştır. Daha sonra yapının içi yeni kullanımına uygun olarak çelik konstrüksiyonla iki kata bölünürken rahip odasına ve balkona çıkan merdivenler, giriş holündeki yüksek kolonlar, apsisin zeminindeki mermer doku korunmuştur. Ancak yapının orijinal mekânsal kurgusu, özellikle apsisi, çok sayıdaki iç bölünme nedeniyle algılanamamaktadır.

Günümüzde B bloğun bir parçası olan şapele bitişik olarak 1935 yılında inşa edilen ve yönetim birimlerini içeren yapı ise ön cephesindeki veranda-balkon öğeleri ve şapele uyumlu olma kaygısını da güden silindirik sütunlarıyla erken Cumhuriyet döneminin mimari karakteristiklerini taşımaktadır. Ayrıca bu yapının, Cumhuriyet döneminin ilk betonarme binalarından biri olduğu sanılmaktadır.

1914 yılında yüz yatak kapasitesine ulaşan hastaneye daha çok yerli halkın rağbet ettiği, ameliyathane olmadığından Fransızların St. Antoine Hastanesi'ni kullandıkları bilinmektedir. Hemşirelik hizmetlerinin Les Filles de la Charite adlı dini teşkilata bağlı Saint-Vincent de Paul rahibeleri tarafından verilmekte olan hastane uzun süre Fransız Hükümetine bağlı olarak, bu Katolik rahibeler tarafından idare edilmiştir.

1978 yılında Türk hükümetine devredilen hastane önceleri Trafik ve Travmatoloji Hastanesi olarak kullanılmış²⁸, daha sonra Yaşlılar Hastanesi,

²⁸ Atay 1978, s.64.

Kamu Sağlığı Merkezi ve Sağlık M¼d¼rl¼ę¼ olarak hizmet vermiş; 1986 yılında konumu ve halkın talepleri doğrultusunda Alsancak Devlet Hastanesi olarak hizmete açılmıştır. Bu s¼rete hastane bahçesinde yer alan yatakhaneler, terzihane, gazhane, yemekhane, amaşırhane ve okul binası yıkılarak, İřę¼ren ailesinin bağışlarıyla, yerlerine yedi katlı yeni bir bina yapılmış, hastane 1996 yılında Nevvar-Salih İřę¼ren Alsancak Devlet Hastanesi adını almıştır.

Mihail İsaıs Hastanesi

Bu hastanelerin dışında bazı kaynaklarda 1700'l¼ yılların ortalarına doğru kurulan Mihail İsaıs Hastanesi'nden bahsedilmektedir²⁹. Doktorların ücret almadan hizmet verdikleri; yılda ¼bin hastanın din ve millet farklı g¼zetilmeden tedavi edildiği; hastane giderlerin yardımlar, bağışlar ve gayrimenkul gelirleri ile karşılandığı ve hastane personelinin bir dâhiliye doktoru, bir m¼d¼r yardımcısı, bir muhasip, bir sekreter ile bir depo memurundan oluştuğu bilinmekle birlikte, hastane yapısının nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Ermeni Hastanesi

1765 yılındaki veba salgını nedeniyle Ermeni cemaatinin hastane ihtiyacı şiddetlenmeye başlamıştır. Ermeni Gureba Hastanesi de, 1801 yılında, Ermeni topluluğuna geçici bir barınak olması için, bug¼nk¼ Basmane b¼lgesinde yer alan iki katlı ve on odalı bir misafırhane binasının d¼n¼řt¼r¼lmesiyle kurulmuřtur³⁰. 1845 yangınından sonra ise hastane tamamen yenilenmiştir. Başlangıçta yetmiş yataklı olan hastane binası, zamanla Ermeni hastaların ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelince Agop ve Ohannes İspartalıyan (Hagop ve Hovhannes Spartalian) tarafından 1879 yılında genişletilerek, y¼zyirmi yataklı olarak yeniden açılmıştır. Ancak hastanenin daha çok yaşlı ve yoksulları barındıran bir hayır kurumu gibi g¼rev yaptığı belirtilmektedir³¹.

O d¼nemin Ermeni Mahallesi içinde, Reşadiye Caddesi'nden Basmane Garı'na doğru giden cadde ¼zerinde geniş bir alan içerisinde yer alan hastane, Surp Krikor Lukasorovi (Erkek Hastanesi) ve Surp Hripsime (Kadın Hastanesi) olmak ¼zere iki b¼l¼mden oluşmaktadır. Erkek Hastanesi olan kısmın, Basmane'de 9 Eylül Meydanı'na bakan D¼nya Ticaret Merkezi'ne ait ¼gen parselde yer aldığı sanılmaktadır. Kadın Hastanesi'nin kalıntıları ise bazı araştırmacılar tarafından, Basmane Garı civarında, M¼rselpařa Bulvarı ¼zerinde varlığını koruyan harabe ile ilişkilendirilmektedir.

²⁹ Karayaman 2008; şenocak 2008, s.131.

³⁰ Beyru 2005, s.65.

³¹ Karayaman 2008, s.79.

Meyve, sebze ve çiçek bahçeleriyle çevrili, geniş ve iyi donatılmış hastane yapısı, 14x65 metre boyutlarında, ince uzun bir dikdörtgen formunda (I plan şeması) olup, kısa kenarında yer alan ana giriş kapısı, bahçe giriş kapısını karşılamaktadır. Zemin katta idareye ait odalar, mutfak, hamam, hizmetli odaları; üst katta ise ameliyathane ve hasta odaları yer almaktadır. Her katta, koridorun iki yanına sıralanmış üçer kişilik onsekiz oda bulunmaktadır. Plan şemasında, dikdörtgen yapıya iki tarafından karşılıklı takılan iki merdiven, düşey dolaşımı sağlamaktadır. Alt kattaki yedi odadan biri hastane müdürüne, biri idari heyetin toplantı ve çalışmalarına, biri hayır şirketinin görüşmelerine, ikisi erkek hademelere, biri ihtiyar kadınların hizmetçilerine, biri de depoya aittir. Ana girişin sol tarafında, verem gibi bulaşıcı hastalık taşıyanlar için iki oda yer almaktadır. Üst katta ise iki ameliyat odası, iki hademe odası ile üç-beş yataklık on dört oda bulunmaktadır. Yapının bahçesinde eczane, su deposu, çeşme, birkaç odanın yer aldığı küçük bir yapı ve bir kilise mevcuttur. Ayrıca bahçede on-onbeş kimsesiz çocuğu ve yirmi-yirmibeş akıl hastasını barındıracak bir bölüm vardır. Hastanede hastaların büyük kısmı ücretsiz tedavi olmakta ve masraflar Ermeni cemaatince sağlanmaktadır. Hastanenin idamesini sağlamak üzere balo, yardım konseri, müsamereler ve tiyatro faaliyetleri düzenlendiği ve yapılan etkinliklerin halktan büyük ilgi gördüğü bilinmektedir³².

St. Roche Veba Hastanesi

St. Roche Hastanesi'nin kurumsal tarihçesine ilişkin bilgiler netlik içermemektedir. Kentin 19.yüzyıla ait eski planlarında da görüldüğü üzere St. Roche Hastanesi, 1814 yılında, kentin meskûn alanlarının dışında, günümüzde Kültürpark içinde, yaklaşık olarak Montrö Kapısı'nın hizasında kurulmuştur. 1845 yangınında bu yapının harap olmasının ardından bir avlu etrafında odalardan oluşan kare planlı yeni bir bina inşa edildiği, ancak bunun bir hastaneden çok bir bakımevi gibi işlediği bilinmektedir. 1847'de bir grup Katolik tarafından bağışlarla satın alınarak inşaatı tamamlanan bu kurum, bir kilise ve okul ilavesiyle sonraki tarihlerde de okul ve yaşlılar yurdu olarak hizmet görmüştür.

Bununla birlikte bugün Bahribaba Parkı'nın hemen arkasında Etnografya Müzesi olarak kullanılan binanın (Resim 6), 1565 yılına tarihlenen bir Musevi mezarlığının üzerinde, Fransızlar tarafından 1831 yılında inşa edildiği ve St. Roche Veba Hastanesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu yapının yine 1845 yılı sonrasında, kimsesiz çocukların barındırıldığı bir yetimhane, bir bölümünün de doğum evi ve zührevi hastalıklar hastanesi olarak hizmet verdiği bilinmektedir³³. 1910'da Osmanlılara ait Gurebay-ı Müslimin Hastanesi'nin bir

³² Beyru 2000.

³³ Inal 2006, s.107.

parçası olarak (Hijyen Enstitüsü) işlev görmüş; Kuduz Hastanesi, Hıfzısıhha Müessesesi ve İl Sağlık Müdürlüğü Hizmet Binası olarak da kullanılmıştır. Hatta 1919 yılından 1923'e kadar, 'Ex-Oriente Lux' (doğudan yükselen ışık) adı altında üniversite olarak kullanıldığına dair bilgiler de mevcuttur. Vali Rahmi Bey'in burayı bir Müslüman Okulu olarak kullanma arzusu hayata geçememiş olsa da 1919'daki işgal yıllarında Yunanlıların buradaki okulu, Musevi Mezarlığı'ndan kalan taşları da kullanarak büyüttükleri, Atina'daki klasikçi üniversitenin aksine bir bilim akademisi olarak düşündükleri bilinmektedir. Almanya'dan Yunan asıllı, matematikte değişik teoremleri bulunan ünlü matematikçi Constantin Carathodory buraya dekan olarak atanmış; ancak bina 1923'te tekrar boşaltılmıştır. Günümüzde, Etnografya Müzesi duvarlarının taşları arasında İbranice yazılı mezar taşları hala mevcuttur.

1984'te Kültür Bakanlığı'na devredilen yapı 1985-1988 yılları arasında geçirdiği restorasyon sonrasında Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Binanın mimari bilinmemekle birlikte, Osmanlı mimarisi, Selçuklu mimarisi ve İslam mimarisi ile ilgilenen mimar Giulio Mongeri'nin bu yapının mimarı olabileceğine dair kaynaklar mevcuttur. Kâgir yapı, eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Bizans mimarisinin süsleme özelliklerinden de izler taşıyan neo klasik yapı, anıtsal giriş düzenlemesi, cephe boyunca sürekliliği korunan bir üst korniş ile vurgulanan, içe çekilmiş dairesel kemerli pencereleri ve taş dokusuyla karakterize olmuştur. Cepheden taşan geniş ahşap çatı saçakları, taş konsollarla taşıtılan çıkmaları, geniş yüzeyli cephe taşırmaları, cephe panelleri, sütun başlıklarındaki bitkisel bezemeler yapı bütününde izlenen morfolojik özelliklerdir. Mermer kemerin çevresindeki frizler, cephenin farklı bölgelerindeki bitkisel, geometrik ve figüratif kompozisyonlar Bizans sanatının mimari elemanlarındanır.

Kentteki diğer hastane yapılarından mimari olarak farklılaşan yapının en belirgin ve sıra dışı ögesi, kulevari, dairesel köşe girişidir. Silindirik formlu kütle, kule olarak yükselerek çatı saçaklarını kesintiye uğratmaktadır. Yapının ana girişi, bu köşeden olup içinde düşey dolaşımı sağlayan mermer kaplı spiral merdiveni barındırmaktadır. Yapının ana giriş kapısı, mermer üzerine bitkisel motiflerle süslenmiş alınlıklara sahip olup, tek kat yüksekliğinde, dikdörtgen bir çerçeve içinde beşik kemerli ve taç kapı benzeşimlidir. Üst katlarda dönel merdivenin çıkış hattı boyunca yükselen beşik kemerli pencereler devam etmekte olup tepe kısım aynı hatta sıralanan, iki renkli kemer taşlarıyla süslenmiş, dairesel kemerli küçük pencerelerle bitirilmiştir. Yan cephelerde, üçlü bir pencere düzenine sahip, kapalı bir balkon şeklindeki cephe çıkmaları kullanılmıştır. Bu çıkmalar bir tarafta dikdörtgen diğer yanda yarım daire formludur.

Yapı, merkezinde servis mekânlarının yer aldığı, çeperde ise ana mekânların dizildiği merkezi bir plan şemasına sahiptir. Açıklık oranları ve taş

dokusu ile ağır ve masif bir kütle etkisine sahip yapının girintili, çıkıntılı bir plan şeması vardır.

Karataş Musevi Hastanesi

Hastanenin geçmişi, 1827 yılında, Josue Kuriel'e ait olan bir *cortija*'nın (ağırlıklı yoksul kesimden Yahudi halkının yaşadığı, etrafı odalarla çevrili, avlulu aile evi sistemi) İzmirli Musevi cemaati yönetimi tarafından alınarak vebaya yakalanan Musevi cemaati üyelerine hizmet vermek üzere kullanılmaya başlamasına dayanmaktadır. Hastanenin kuruluşuna ilişkin, kaynaklarda 1831 ve 1842 olmak üzere farklı tarihler mevcuttur. Binanın ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmesiyle hahamhanenin karşısındaki (günümüzde İkiçeşmelik olarak bilinen yerdeki) bina da satın alınarak 1837'de iki yapı birleştirilmiştir ve yapı bir azınlık hastanesi haline getirilmiştir. Kaynaklarda, Musevilerin kentteki ağırlıklı yerleşim bölgesi olan Karataş'ta yer alan, tek katlı ve tümü tek bir koridora açılan odalardan oluşan dörtgen planlı bu yapının döşemelerinin ahşaptan olduğu, karyola başta olmak üzere her türlü tıbbi alet ve donanımdan yoksun odalarda hastaların gerekli eşyalarını kendilerinin getirmek zorunda olduğu geçmektedir³⁴. Kurumun 1874 yılında, Viyana'da yerleşik ünlü Rothschild ailesi tarafından desteklenmeye başlamasıyla yeni bir bina inşa edilmiş ve ismi Rothschild Hastanesi olarak değiştirilmiştir³⁵. Bu dönemde hastanenin Hahambaşı Sokak'ta olduğu bilinmektedir.

Kırkbeş yataklı, iki katlı yapıda üst kattaki altı oda ile alt kattaki dört oda hastalara ayrılmış olup alt katta ayrıca eczane, hamam, depo, toplantı odası, mutfak ve çamaşırhane bulunmaktadır. 1885'te yönetimin Avusturya uyruklu Musevilerden oluşan bir mütevellî heyetine devredilmek istenmesi ve oluşan karışıklıklar nedeniyle Rothschild ailesi yardımı kesmiş, hastane sadece yirmibeş hastaya düşük düzeyde hizmet verir duruma gelerek 1911'de kapatılmıştır. Bu dönemde Musevi cemaatinin sağlık ihtiyaçları, Rofe Holim, Hayat Aniyeha adlı yardım kurumları ve İskoç Hastanesi tarafından karşılanmıştır. 1913 yılında, kentin Musevi vatandaşlarından Nesim Levi (Bayraklı), Karataş'ta İcadiye Sokağı'nda (bugünkü 336 Sokak'ta) bulunan evini, hastane olarak kullanılmak üzere bağışlamıştır (Resim 7). Ardından yanındaki üç ev de satın alınıp birleştirilerek Musevi Hastanesi tekrar faaliyete geçirilmiştir. Bu dönemde Musevi Hastanesi'nin en önemli gelir kaynaklarından biri, 1907 yılında hizmete giren ve yine Nesim Levi tarafından yaptırılmış olan Asansör binası olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında hükümet tarafından kullanılan hastane savaş bitiminde cemaate geri verilmiş; 1923 yılına kadar Karataş Hastanesi Hayır

³⁴ Karayaman 2008, s.74.

³⁵ Atay 1978, s.64.

Kurumu adı altında çalışmıştır. Cumhuriyet sonrasında Türk uyruğu kapsamına girmeyi kabul ederek dernek statüsü kazandırılan yapı, 1950 yılına kadar Karataş Musevi Hastanesi adıyla hizmet vermiştir. 1988 yılında İtalyan Madam Yolande Fercken'in vasiyetinden gelen parayla inşa edilen yeni bir binaya kavuşmuştur. Bu tarihten sonra Özel Karataş Hastanesi adını almıştır.

Konuttan dönüştürülen tarihi yapı, dik bir yamacın üstünde konumlanmış olup 1988 yılında yapılan yeni ve yüksek yapıdan daha geride, başka bir binanın duvarına yaslanmaktadır. Yapının önünde, istinad duvarları arasından basamaklarla çıkılan teraslamaları içeren küçük bir bahçe bulunmaktadır. Birbirine eşit beş parçadan oluşan cephe düzeninin ortasında, beşik kemerli ferforje bir kapıdan binaya giriş yapılmaktadır. Girişin hemen üstünde, cepheden bir miktar çıkma yapan bölüm üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Bu çıkmanın önüne, ahşap payandalarla taşınan demir korkuluklu küçük bir balkon takılmıştır. Cephenin geri kalanında üstleri dikdörtgene tamamlayacak şekilde yatay silmeleri olan basık kemerli pencereler bulunmaktadır. Yeni inşa edilen yapı ise, girintili çıkıntılı bir plan kurgusuna ve beşgen iç köşe balkonlarına sahiptir. Yapı, gabari yüksekliği ile tarihi yapıyı ezdiği ve büyük ölçüde algılanabilirliğine engel olduğu gibi masif ve işlenmemiş kütle kurgusu ile kentsel çevre için apartmanlardan farksız bir örnek teşkil etmektedir.

Askeri Hastane:

İzmir'de Askeri Hastane tarih boyunca üç farklı binada hizmet vermiştir. Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı içinde verilen sağlık hizmetlerinde, *Yayabaşlılar* olarak adlandırılan ve askerlerin tedavileri ile uğraşan hekimlerden oluşan bir grup görevlidir. Bu grup, savaşlar boyunca seyyar hastanelerde ve kışlalarda hizmet vermektedir. 19. yüzyılda Osmanlı'da başlayan yenileşme hareketleri doğrultusunda sağlık örgütlenmesinin de gelişmesiyle, Askeri Sıhhiye İdaresi kurularak (1837), doktor, hastabakıcı ve eczacılardan oluşan daha kapsamlı askeri hastaneler kurulmaya başlanmıştır.

Bu doğrultuda İzmir'deki askeri hastane de ilk olarak, padişah II. Mahmud'un, yeni yapılan her kışlaya birer askeri hastane kurulmasını emretmesi üzerine, 1829 yılında kurulmuştur. Kışlanın inşasında şehrin mimarlarından Mühendis Halifesi Mahmut Efendi'nin görev aldığı bilinmektedir. Günümüzdeki Konak Meydanı'nda, ağzı denize dönük büyük bir U biçiminde inşa edilen üç katlı kâgir yapı, İzmir kentinin tarihinde ve mimari çehresinde önemli bir yeri olan Sarıkışla'dır. 1828 yılında inşaatı tamamlanan kışlanın ardından, hastane yapımı için zeminin uygun olmadığına ve mevcut bir binanın hastane olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda yakın bir mesafede Fes Nazırı Katipzade Mustafa Efendi tarafından başlatılan, daha önce tuzhane olarak kullanılan bina hastaneye dönüştürülmüştür³⁶. Bahçesinde

³⁶ Karayaman 2008

mermer bir havuz, sarnıç ve bir de müştemilat yapısı bulunan bu yapının iki katlı, yarısı kâgir yarısı ahşap, küçük bir taban alanına oturan, her katında üç oda ve bir sofa bulunan, kulevari bir yapı olduğu bilinmektedir.

Bu yapı, büyük olasılıkla Karantina semtinde, Islahhane'nin (bugünkü Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) bitişiğinde yer almakta olup, 1840 yılında faaliyete geçen İzmir Karantinası da 1846 yılında kendine ait yeni binaları inşa edilene kadar, askeri hastane olarak kullanılan bu binalarda faaliyet göstermiştir. Bu süre boyunca askeri hastanenin nerede hizmet verdiği bilinmemekte ise de Karantina ile Askeri Hastane'nin aynı yapıyı paylaşmış olmaları olasıdır. 1846 yılında, mevcut kışlanın tamirat işlerinin gereksiz masrafa yol açacağı düşüncesiyle yeni bir kışla ve hastane inşa edilmesinin daha uygun bulunduğu dair bilgiler mevcuttur. Ancak, Batı'daki hastanelerden esinlenilerek yeni bir proje hemen hazırlanmasına rağmen, yapılan incelemeler ve keşifler sonucunda, Sarıkışla yakınındaki arazinin uygun olmadığı düşünülmüş, uzun bir süre boyunca inşaat için maddi kaynak bulunamamış, gerekli izinler alınamamış ve yapı gerçekleştirilememiştir. Bu belirsizlik durumu uzunca bir süre devam etmiş, 1865 yılına gelindiğinde yeni bir inşaat yerine, Karantina Binası'nın yeniden askeri hastane olarak düzenlenmesine ve kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak yapı artık kullanılamayacak derecede harap olduğu için, 1886 yılında askeri hastanenin, Hamidiye Sanayi Mektebi olan Islahhane binasının alt katına yerleştiği ve geçici bir süre burada hizmet verdiği bilinmektedir³⁷.

Yeni bir askeri hastanenin inşa edilmesine, dönemin İzmir Valisi Halil Rıfat Paşa'nın gayretleriyle, halkın bağışlarından da destek alınarak 1887 yılında başlanmıştır. Karantina'daki mevcut yapı yıkılarak inşa edilen yeni yapı 1892 yılında hizmete açılmış; hastanenin inşaatına Padişah II. Abdülhamit'in yardımları nedeniyle, Hamidiye Askeri Hastanesi ismi verilmiştir³⁸. Padişahın doğum gününde açılışı gerçekleştirilen yapı, kentte Türklere ait bir askeri hastane olması açısından gurur kaynağı olmuştur³⁹. Ayrıca bu yapı pek çok araştırmacı tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun İzmir'e önem vermeye başladığının bir kanıtı ve İzmir'deki modernleşme çabalarının önemli bir simgesi olarak görülmektedir. Bu inşaata paralel olarak hastanenin karşısına bir de karakol yapıldığı; sahil doldurularak bir rıhtım inşasına başlandığı ve hastanenin bölgenin canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu bilinmektedir.

Bu yeni askeri hastane, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batılılaşma etkisi taşıyan kentsel imar ve altyapı çalışmaları çerçevesinde, önünde geniş bir bahçe

³⁷ Karayaman 2008.

³⁸ Atay 1993, s.183.

³⁹ Karayaman 2008, s.79.

bırakılarak yoldan içeride inşa edilmiştir. Günümüzde Konak Meydanı'nda Hükümet Konağı Kompleksi içinde varlığını sürdüren Katipzade Konağı'na (1868) çok benzer bir şekilde yapılmıştır ve özellikle cephesinde Antik Yunan mimarisini esas alan neo klasik unsurlar (neo Grek) barındırmaktadır. Denize dik kollar ve bunları birbirine bağlayan, denize paralel bir ana bloktan oluşan iki katlı kâgir yapı, U bir plan şemasına sahiptir. Söz konusu orta blokta, cepheye eklenmiş dairesel kemerli ve üçgen alınlıklı bölüm, yapının ana girişi olup bir portik biçimlenmesini esas almaktadır. Alt katında dört sütun tarafından taşınan üç beşik kemere sahip, iki katlı bu giriş saçaklığı, gelen ziyaretçileri merkezdeki geniş, kemerli kapıya yönlendirmekte ve üstü korunaklı bir ön alan sağlamaktadır. Girişin üst katındaki çıkma bölümünde, cephede ahşap kepenkli üç pencerenin yanı sıra iki kenarda, üçgen alınlığı taşıyan dikdörtgen gömme sütunlar yer almaktadır.

Bu giriş portişinin yanı sıra, bahçe kapısının iki yanında yer alan soğan kubbeli nizamiye kulübeleri, ana girişe yönlendiren peyzaj düzenlemeleri ve geniş bahçe, simetrik bir tasarıma sahip yapıya anıtsal bir nitelik kazandırmıştır. Aynı cephenin geri kalanında ve yapının diğer kollarında, kilit taşları ve söveleri belirgin, basık kemerli dikdörtgen pencereler sıralanmaktadır. Kıрма çatının üstünde ise yine belirli aralıklarla sıralanan kare kesitli, dar-uzun bacalar yer almaktadır. Giriş portişinde yer alan iyon stili kolon başlıkları ve cephe boyunca devam ederek iki katı ayıran silmeler dışında süslemesi olmayan, sade bir yapıdır. Hastanenin üst katında hastalara ayrılmış, biri yirmibeş, dördü onsekiz, üçü yedişer hasta alabilen sekiz koğuş, ayrıca sekiz oda ve bir ameliyathane, alt katında ise başhekim odası, müdür odası, doktor odaları, kalem odası, hamam, laboratuvar, eczane ve ecza deposu bulunmaktadır. 1907'de ilave koğuşlar ve ameliyathane binası, 1914'de ise röntgen dairesini barındıran bir ek yapı inşa edilmiştir. Hastanenin, daire formunda fiskiyeli bir havuz içeren ve ağaçlarla donatılmış geniş ön bahçesinin, özel günlerde fenerlerle süslediği ve halkın şenliklere katıldığı, arkadaki küçük bahçenin ise hastalara ayrıldığı bilinmektedir. Yüzelli yatak kapasiteli hastanenin sağlık ekibi ise, bir başhekim, altı doktor, iki eczacı, üç cerrah ve yönetici olarak bir müdür, iki kâtip ve bir baş-hademeden oluşmaktadır.

Aynı yıl, Askeri Hastane'nin karşısında deniz kenarına bir askeri doğumevi yapıldığı ve alanında İzmir'de tek olduğu bilinmektedir⁴⁰. 1950 yılında yanarak günümüze ulaşmayan doğum kliniği, geniş bir giriş portişine sahip, dikdörtgen planlı, tek katlı, küçük bir yapıdır. Yapının dört tarafında devam eden pencereler hastanenininkilerle aynı olmasına rağmen giriş saçaklığında farklı tip kemerler kullanılmıştır. Simetrik bir kurguya sahip giriş

⁴⁰ Atay 1993, s.188.

cephesinde, altı adet kare kesitli zarif kolon, Bursa kemerleri ile birbirlerine bağlanmıştır. Bu altı kolonun 2-2-1-2-2 oranlarıyla bölümlendiği giriş saçaklığında, dar olan iki sütun arasından birkaç basamakla yükseltilmiş üstü örtülü, yanları açık giriş alanına ulaşılmaktadır. Demir korkuluklarla sarılı bu alanda, yine askeri hastanenin dış kapısında yer alan nizamiye kulübelerinin aynılarından bulunmaktadır.

İzmir'in işgali sırasında Askeri Hastane'ye Yunanlılar el koymuş, İzmir'in kurtuluşundan sonra hastane yönetimi tekrar Türklerin eline geçmiştir. Sonrasında kadrosu yenilenen hastane üçyüz yatağı ile faaliyetini sürdürmüştür; II. Dünya Savaşı sırasında beşyüz yatak kapasitesine ulaşmıştır. Yatak kapasitesi arttırılmasına rağmen, hastane yetersiz kaldığından zaman içinde arkasındaki tepeye plansız bir şekilde pavyon ve barakalar yapılmıştır. 1945 yılında bahçesine dâhiliye pavyonu olacak yeni bir yapı inşa edilerek hastanenin büyük bir bölümü bu yeni binaya taşınmış; 1949'da ana bina restore edilerek yeni eklemeler (röntgen, biyokimya laboratuvarları) yapılmıştır. 1971 yılında ise Askeri Hastane İnönü Caddesi'nde günümüzde de mevcut olduğu alana taşınmıştır.

Mithatpaşa'daki eski yapı ise 1971 tarihinden sonra, askeriye ile ilgili farklı kullanımlara (Askeri Saymanlık, Levazım Amirliği, son olarak İnşaat Emlak Müdürlüğü) hizmet vermiştir (Resim 8). Günümüzde hala M.S.B. İzmir İnşaat Emlak Bölge Başkanlığı'nın kullanımındadır.

İskoç Hastanesi

Erkek ve kadın hastanesi olmak üzere iki katlı iki yapıdan oluşan hastane, 1882'de Çayırlihahçe mevkiinde kurulmuştur. Onsekiz hasta odası, bir ameliyathane ve bir eczaneye sahip hastanenin düzgün ve geniş bir bahçe içinde olduğu, İskoçya'da bulunan yönetim kurulu tarafından yönetiminin Aglevi isminde bir müdireye bırakıldığı ve 1911 yılında kapatıldığı bilinmektedir⁴¹.

Alman Hastanesi

Hastaneler sokağında, İngiliz Hastanesi'nin karşısında yer alan yapı, bir Alman cemiyeti tarafından okulu ve kilisesi ile birlikte inşa edilmiş ve cemiyete bağlı rahiplerce idare edilmiştir. Huzurlu, konforlu, temiz ve düzenli olduğu bilinmektedir.

Karantina Hastaneleri ve Karantina Teşkilatı

İtalyanca'da "ayrı ve korumalı yer" anlamına gelen 'quarantine' sözcüğünden türeyen karantina, İzmir gibi ticari hareketin ve gemi taşımacılığının yoğun olduğu kentlerde, bulaşıcı hastalıkların gemi personeli

⁴¹ Karayaman 2008, s.61.

tarafından yayılmasına engel olmak üzere uygulanmıştır. Şehre giriş çıkışların denetim altında tutulmasına ek olarak, gemi personelinin hastalık şüphesi olduğu düşünülenleri yaklaşık yedi gün gözlem altında tutmak üzere karantina hastaneleri yapılmıştır. 1830'lu yılların başında gerek İzmir'de gerekse ülkenin başka yerlerindeki bulaşıcı salgın hastalıklar, Osmanlı Devleti'nin karantina uygulamaları başlatmasına neden olmuştur.

Yüksek ticari hareketliliğinin yanı sıra, imparatorluğun Batı'ya açılan kapısı konumunda olan İzmir, merkezi yönetim için giderek önemli hale gelmesine de paralel olarak taşradaki karantina uygulamaları için bir model teşkil etmektedir. 1840 yılının başında İstanbul'dan Süleyman Efendi, İzmir'de karantina teşkilatının kuruluşuyla görevlendirilmiştir⁴². Avrupa'da bu konuda incelemeleri olan Süleyman Efendi'nin talimatları doğrultusunda, kente deniz yoluyla gelenler için en uygun karantina yeri olarak batı tarafında ve zeytinlik ovası olarak adlandırılan bölge (günümüzdeki Mithatpaşa caddesinin başları) seçilmiştir. 1840 yılında kurulan Karantinahane, 1846 yılına kadar, oldukça yetersiz ve harap olmasına rağmen seçilen bölgede mevcut bulunan Askeri Hastane yapılarında hizmet vermiştir. Kaynaklarda binanın sık sık su baskınlarına maruz kaldığından, talebi karşılayamadığından, bahçeye kurulan çadırlarda karantina hizmeti verildiğinden, ancak yetersiz koşullara rağmen salgınların önlenmesinde yarar sağladığından bahsedilmektedir⁴³. Denizin girinti yaptığı küçük bir koyda yer alan yapının arkasında çorak, işlenmemiş bir tepelik yer almaktadır. Karantinahanenin, bir ana koridora açılan yüksek tavanlı ve ferah, geniş odalara sahip olduğu, taş ve ahşaptan yapılmış sıvalı bir yapı olup uzun cephesinin denize dönük olduğu bilinmektedir. Karantinanın kurulduğu dönemdeki önemine paralel olarak, Mithatpaşa Caddesi'nin alt kısmında kalan yamaç ve düzlük, uzun bir süre boyunca karantina adıyla anılmıştır⁴⁴. Karantina Hastanesi, Kırım Savaşı sırasında İngiliz askerlerinin tedavisi için kullanılan Sarıkışla'nın uzantısı olarak da görev yapmıştır. 1866 yılında Enver Bey'in İzmir Karantina Müdürü olmasının ardından harap durumdaki karantinahane yıkılmış, ancak yenisi inşa edilememiştir. 1900'lerin başlarına gelindiğinde, rıhtım inşası ve kordon dolgusu için bu bölgeden kayalıklar alınmasıyla, kıyıda yeni yerleşim için yer açılmış, kuyularından da tatlı su çıkmasıyla yeni konutların yapımı hızlanmıştır. Artan yerleşim dokusu nedeniyle karantina binası, Urla'da bulunan Kilizman Adası'na taşınarak faaliyetine devam etmiştir.

⁴² Böke 2010, s.137-160.

⁴³ Beyru 2005, s.78.

⁴⁴ Yetkin 2005.

Kente giriş yapan gemilerdeki yolcu ve malların salgın dönemlerinde dezenfekte edilmesi için hizmet veren adada, 1865 yılında, küçük taaffuzhane ve büyük taaffuzhane diye adlandırılan Karantina binaları yapılmıştır (Resim 9). Bu yapıların Osmanlı İmparatorluğu tarafından Fransızlara yaptırıldığı bilinmektedir. Antik Klazomenai kenti kalıntılarının da bulunduğu üçyüzyirmi dönümlük ada, ilk olarak M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender döneminde karaya bağlanmıştır. Zaman içinde yok olan bu bağlantı, karantina tesislerinin yapıldığı dönemde yeniden sağlanmıştır. Yine bu dönemde II. Abdülhamit'in teknolojiye olan tutkusu çerçevesinde, Geneste ve Herscher Fabrikası'ndan giysilerin dezenfekte edilmesi için geliştirilen etüv makinasından iki adet getirilmiş ve bunlardan biri Urla karantina tesislerine gönderilmiştir⁴⁵.

Dezenfekte etme işlemi için detaylı bir sistemin kurulduğu bu tesislerde, gemilerin yanaştığı iskeleden binanın içindeki fırınlara kadar uzanan bir ray döşenmiştir. Günümüzde hala varlığını koruyan bu ray sistemi sayesinde gemiden taşınan kıyafetler el değmeden etüv makinesine ulaşmakta ve yüksek buhar altında dezenfekte edilmektedir. Üç bölümden oluşan tek katlı yapının giriş bölümünün çatısı, yandaki iki kanadına göre yükseltilmiş olup her üç parçanın çatısında, orta hattan lineer bir şekilde tekrar yükseltilen, yanları camla kapatılmış bir ek çatı bulunmaktadır. Tarihi bina, ana girişte kırma çatının altındaki dairesel pencereli üçgen alınlığı, şaşırtılmış köşe taşları, saçak altı silmeleri ve söveli, basık kemerli karolajlı pencereleri ile dönemin hastane yapılarının karakteristiklerini taşımaktadır.

Bulaşıcı hastalıkların, Tıp Bilimi'nin gelişimiyle birlikte tehlike olmaktan çıkması sonucu, tesisler uzun yıllar atıl durumda kalmış; 1955 yılında Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü adı altında yeniden hizmet vermeye başlamıştır. 1960 yılında Kemik ve Mafsals Hastalıkları Hastanesi olmuş; yeni binaların inşaatı ile 1986'da Urla Devlet Hastanesi'ne dönüştürülmüş ve yatak kapasitesi arttırılmıştır. Günümüzde hala *Urla Devlet Hastanesi* olarak hizmet veren yapıların yanı sıra adada, Sağlık Bakanlığı'na ait Dinlenme Tesisleri, etüt merkezleri ve bir otel vardır.

Gureba-yı Müslimin Hastanesi

1850'lere kadar Askeri Hastane'nin dışında İzmir'de Türklere ait bir hastane bulunmamaktadır. Birçok kaynak, Türklerin azınlık hastanelerinde yatarak tedavi görmek için konsolosluk iznine gerek olduğunu ve bedellerin fazla olduğunu belirtmektedir. Önceleri İngilizlere ait bir mezarlık alanı olan arazi, İngilizlerin ölümlerini memleketlerine nakletmeleri sonucu boşalınca dönemin konsolosu tarafından yerine hastane yapılması koşulu ile Osmanlı

⁴⁵ Böke 2010, s.152.

İmparatorluğu'na devredilmiştir. Böylece 1848'de Mehmet Emin Muhlis Paşa'nın öncülüğünde Sultan Abdülmecid'in izni ile ilk Müslüman hastanesinin yapımına başlanmış ve 1851 yılında *Gureba-i Müslimin Hastanesi* olarak kullanıma açılmıştır⁴⁶.

Başta iki katlı taş ve ahşap bir binada altmış yataklı, kadın ve erkeklere ait iki büyük bölümden oluşan hastaneye gelen hastalar önce *Duhul Koğuşu* adı verilen bir yere alınmakta, burada ilk muayeneleri ile kıyafet temizlikleri yapıldıktan sonra hastalıklarına göre değişik koğuşlara alınmaktadırlar. Tedavisi biten hastalar ise üç gün *Huruç Koğuşu* denen yerde bekletilip hastalığın geçip geçmediği kontrol edildikten sonra taburcu edilmektedir. Ağırlıkla Müslümanlar tedavi edilmekle birlikte Hıristiyanlara da açık olduğu, ne doktor kadrosu ne de hastalarda Türk-Müslüman olma şartı aranmadığı, her din ve milletten hasta alındığı bilinmektedir. Kırım Savaşı sırasında Sarıklı Paşa'nın İngilizler tarafından hastaneye dönüştürülmesiyle *Gureba-yı Müslimin Hastanesi* de personel lojmanı haline getirilmiştir. Bu durum bir buçuk yıl sürmüştür; yapı daha sonra tekrar hastane işlevine geri dönmüştür⁴⁷.

Sadece İzmir'e değil geniş bir bölgeye hizmet veren hastane, zaman içinde yetersiz kalmış ve bu doğrultuda sürekli eklemeler yapılmıştır. Yapıya ilk ilaveler 1891-1892 yıllarında yapılarak hastane 120 yatağa çıkarılmıştır. Mösyö Rok tarafından çizilen bu eklerin ardından 1894 yılında Eşref Paşa'nın belediye başkanlığı sırasında hastanenin yeniden genişletilmesi gündeme gelmiş; hastanenin yan tarafındaki cephanelik, padişahattan alınan müsadeyle hastane arazisine katılmıştır⁴⁸. Eşref Paşa'nın başkanlık ettiği bir inşaat komisyonu oluşturularak, para temin edilmeye çalışılmıştır. Hastane inşası için gerekli olan para, dönemin İzmir Valisi Kazım Paşa'nın, Sanayi Mektebi için düzenlenen piyango gelirden ayırdığı paralarla karşılanmıştır. Eski yapının kısmen yıkılmasıyla gerçekleştirilen ve mimar Alfred Petago tarafından çizilen yeni yapı, 1896'da tamamlanmış ve hastane ikiyüz yataklı, otuz koğuşlu olacak şekilde büyütülmüştür⁴⁹. Ameliyathanesi ve doğum salonları yenilenen hastanenin bu dönemde gelişmiş bir eczanesi, bakteriyolojihanesi, etüv makinesi ve tahlil hayvanları için bir bahçesi bulunmaktadır. 1908 yılında ise su terazisi ile çalışan bir asansör yapılmıştır. *Gureba-yı Müslimin*, o zaman için ülkede bulunmayan ütü makinesi, mescit, mutfak ve kiler, gazhane, çamaşırhane gibi donanımları, tıbbi aletleri ve ameliyathanesi ile yüksek standartlara sahip ve oldukça kapsamlı bir hastanedir. 1894 yılı İzmir Kent Rehberi'ne göre Türk Hastanesi, kentteki mevcut hastanelerin en büyüklerinden biridir ve yüzden fazla hastayı barındırmaktadır. Bahçesinde iki havuz ve camlı

⁴⁶ Beyru 2005, s.69; Atay 1978, s.62.

⁴⁷ Karayaman 2008, s.87.

⁴⁸ *Tarihi Hastaneler* 2009.

⁴⁹ Karayaman 2008.

bir köşk bulunan hastanenin özenli ayrıntılarla ve iyi bir işçilikle yapılmış olduğu; bahçe kapısı, pencere ve giriş bölümü tavanında, ay yıldızlı süslemeler bulunduğu bilinmektedir⁵⁰.

Gureba-yı Müslimin Hastanesi ile ismi özdeşleşmiş kişilerin başında Mustafa Enver Bey gelmektedir. 1879-1924 yılları arasında başhekimlik yapan ve sonraları kentteki bir caddeye de adı verilen Mustafa Enver Bey, İzmir'in ilk Türk doktoru olup, hastanenin yönetiminde görev almıştır.

Beşi doktor, dördü halktan toplam dokuz kişiden oluşan bir idare heyeti tarafından yönetilen hastane, 1914 yılında özel idareye devredilerek, ismi 'Memleket Hastanesi' olarak değiştirilmiştir. Yatak kapasitesi I. Dünya Savaşı sırasında ikiyüzelliden seksene indirilmiş ve işgal yıllarında önce Amerikan Kızılhaç Hastanesi olarak hizmet vermiştir. Ancak kısa süre için de Rumlar tarafından işgal edilmiş ve kapatılmıştır. Cumhuriyet sonrasında yeniden açılan hastane uzun yıllar boyunca, konferans salonunda bilimsel toplantıların yapıldığı, kentteki tıp camiası için bir okul vazifesi gören bir işlev de üstlenmiştir.

1931 yılında arka bahçeye, alt katı poliklinik, üst katı otuz yataklı koğuş olarak kullanılan iki katlı ek bir bina daha inşa edilmiştir. 1949 yılında, 8500 metrekarelik bir alan yeniden düzenlenmiş, zemin kazılarak yeni mekânlar açılmış ve yatak kapasitesi üçyüzyetmişe çıkartılmıştır. Ayrıca 1950 yılında Mimar Alp Türk Soy tarafından çizilen bir iç hastalıkları pavyonu inşa edilmiş ve yatak kapasitesi beşyüze çıkartılmıştır. 1954'te İl Özel İdare'den Sağlık Bakanlığı'na devrolan hastanenin adı 'İzmir Devlet Hastanesi' olarak değişmiştir. Bir süre Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin bazı bölümlerini barındıran binanın yetersiz kalmasıyla Yeşilyurt'ta yeni bir yapı için yarışma açılmıştır. İzmir Devlet Hastanesi'nin 1982 yılında Yeşilyurt'ta yapılan yeni binaya taşınmasıyla boşalan tarihi yapılardan en eski olanı Kadın Doğum Hastanesi, 1932'de yapılan iki katlı ek bina ise Diş Hastanesi olarak 1985 yılından itibaren hizmet vermektedir.

Yapının plan şeması, kuzey-güney yönünde uzanan ince bir koridora dik açıyla saplanmış farklı uzunluklardaki üçer kanattan oluşmaktadır. Üzerindeki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla kanatların en güneyde olanı ilk olarak inşa edilmiş ikinci ve üçüncü kanatlar 1891 yılında eklenmiştir. Bunun dışında güney bölgede Cumhuriyet sonrası eklemeler de yer almaktadır.

Yığma yapım tekniğinde, bir bodrum üzerine iki katlı inşa edilen yapının ana girişi bugünkü 451.Sokak'tandır (Resim 10). Cephesi yol boyunca uzanan ilk kanata dik olarak takılan giriş portiği, kuzey-güney yönünde uzanan söz konusu koridorun da başlangıç noktasıdır. Dörtlü bir sütun dizisi üzerinde ikinci kat çıkmasını taşıyan ve dairesel pencereli bir üçgen alınlıkla sonlanan giriş portiği, dönemin pek çok hastanesine benzer bir karakteristiği tekrar etmektedir.

⁵⁰ Berber 1999, s.121.

Yapının cepheleri boyunca iki katın arasında ve çatı hizasında bulunan cephe kornişi, üçgen alınlığın ve dairesel pencerenin de etrafını dönerek vurguyu arttırmıştır. Neo klasisizmden izler taşıyan bu giriş cephesine, dorik başlıklara sahip, dikdörtgen kesitli iri kolonlarla, sert ve ağırbaşlı bir hava hâkimdir. İki yandan giriş portişinin altına çıkan ferforje korkuluklu mermer merdivenler de bu anıtsal etkiyi güçlendirir. Dolayısıyla dönemin kamusal ve resmi yapılarında tercih edilen simetrik plan şeması ve anıtsallık, Gurebay-i Müslimin Hastanesi'nde de tekrarlanır. Bu doğrultuda yapı, Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinin süsleme özelliklerini ve neoklasik tarzın izlerini taşımaktadır.

Eğim nedeniyle ortaya çıkan bodrum katın yolla hemzemin olan kısmında günümüzde acil girişi bulunmaktadır. Basamaklarla ulaşılan giriş terasında ana giriş kapısı ve yanındaki yere kadar inen iki pencere açıklığında ise beşik kemerler ve vitraylı pencereler göze çarpmaktadır. Yapının tüm cepheleri boyunca devam eden basık kemerli, dikdörtgen, yüksek pencerelerin oranlarından farklı olarak daha geniş bir orana ve dairesel kemerlere sahip olan bu pencereler, yapı kanatlarını bağlayan koridor hattında ve ilk kanatın arka bahçeye bakan zemin katında tekrar etmektedir. Basık kemerli pencere dizisi ise dönemin diğer hastaneleriyle benzerliğini korumaktadır. Kısmen sıvalı kısmen kaba yontu taş ve tuğla kullanılan yapının tüm cephelerinde devam eden profilli bir yatay silmeyle kat ayrımları belirgin kılınmış, basık kemerli dikdörtgen pencerelerin etrafı taş sövelerle çevrilmiştir. Yapı genelinde volta döşeme kullanılmıştır (Resim 11).

Aynı nitelikte bir ikinci ve üçüncü yapı bloğu, bu ana giriş kütesine paralel olarak arada bahçeler oluşturacak şekilde uzanmakta ve yukarıda açıklanan ana plan şemasını oluşturmaktadır. Bu kanatların, Konak Meydanı'na doğru inen kentin ünlü varyantına yani bugünkü Halil Rıfat Paşa Caddesi'ne verdiği kısa kenarlar ise, ana giriş portişine benzer şekilde dairesel pencereli bir üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Sadece en güneyde, sonradan eklenen üçüncü kanatta kısa kenarın ikiye bölünerek, sekmeli bir içe çekme yaptığı ve sekmelerin her ikisinde de aynı üçgen alınlığın tekrar ettiği görülmektedir. Yapının tümü sıvalı iken bu sekmenin olduğu bölgede ikinci kat taş kaplama olup daha dar-uzun ve beşik kemerli pencereler, formlarıyla yapı genelinden farklılaşmaktadır. Yapının bütünü saçaksız bir kırma çatı ile örtülüdür.

Birkaç kez eklemeler ve yenilemeler geçiren yapının ilk orijinal hali, yine bir yüksek bodrum üzerine inşa edilmiş olup benzer bir çift taraflı merdivenle ulaşılan sütunlar üstünde yükseltilmiş giriş saçaklığını içermektedir. Ancak bu yapının bodrum katının, birkaç küçük kemerli pencere açıklığı dışında çok daha masif olduğu, ana giriş kısmı hariç bodrum üzerine tek kat olarak inşa edildiği görülmektedir. Giriş saçaklığını taşıyan dairesel sütunlar çok daha zarif, ince kesitli ve bir Bursa kemerinin kıvrımlarına sahiptir. Yapının pencereleri dikdörtgen olup, kırma çatının belirgin saçaklarının altında cepheye eğrisel bir profille bağlanan silmeler görünmektedir. İki yapı kıyaslandığında, mimari

nitelikleri açısından oldukça değişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Buna ilişkin en temel şey ise, narin ve eğrisel hatlardan daha resmi, anıtsal ve ortogonal hatlara doğru bir geçiş yapıldığıdır.

Eşrefpaşa Hastanesi

Liman kenti olmasının yanı sıra ticari hareketliliğinin de etkisiyle, İzmir kenti frengi hastalığının en sık görüldüğü yerlerden biridir. Fuhuşhaneler Sakız Mahallesi'nde toplanmasına rağmen, hastaların tedavisi ve fuhuşhanelerdeli kadınların düzenli kontrolleri için bir frengi hastanesinin yapılması 1891 yılında ilk olarak gündeme gelmiştir. Gereken bedelin nasıl karşılanacağına dair sorunlar nedeniyle hastanenin yapılmasına ancak 1906 yılında başlanmış, hastane 1908 yılında hizmete açılmıştır⁵¹. Hastane, Tepecik semtinde işlek bir cadde olan Kemalpaşa-Turgutlu Caddesi (günümüzde Gaziler Caddesi) üzerinde pavyonlar şeklinde 50 yataklı olacak şekilde inşa edilmiştir⁵².

Belediyenin kontrolünde bulunan hastane, gerek İzmir'in yanı sıra çevresine de hizmet veriyor olması, gerek yeterli sağlık personelinin olmaması ve gerekse idari sıkıntılar nedeniyle, bakılan hasta sayısı ve konfor koşulları açısından ihtiyaca cevap vermekte zorlanmıştır. Zaman zaman hastaneye gelir sağlamak amacıyla film gösterileri ve piyango çekilişleri yapılmıştır. 1910 yılında erkeklere ait koşullar hizmete girmiştir. Hastaneye 1913 yılında, kuruluşunda hizmeti geçen belediye başkanı Eşref Paşa'nın adı, ölümünün ardından, dönemin belediye başkanı tarafından verilmiştir. Aynı yıl kentteki güçlü kolera salgını nedeniyle hastane boşaltılarak kolera hastalarını kabul etmiş, salgının geçmesiyle dezenfekte edilerek yeniden frengili hastalara bakmaya başlamıştır.

1919'da üçyüz yatak kapasitesine ulaşan hastane, 1921 yılında işgal döneminde Yunanlılar tarafından, doktor ve yöneticilerinin görevlerine son verilerek kapatılmış, hastalara ayakta bakılan bir dispanser haline getirilmiştir. 1922 yılı sonlarında yeniden faaliyete geçen hastane bu dönemde dört koşullu ve yüz yataklıdır. 1926 yılında yanına bir dispanser (İzmir Deri ve Tenasül Hastalıkları Muayene ve Tedavi Evi) inşa edilmiştir. Uzun bir süre Belediye ve Vilayet Özel İdaresi'nin ortaklığında idare edilen hastane, 1950 yılında tamamen belediyeye devrolmuş ve yeni pavyonlar inşa edilerek ameliyathane, laboratuvar, çamaşırhane, kalorifer tesisatı, röntgen, hariciye ve dahiliye servisleri eklenmiştir. 1956 yılında poliklinik binası yapılarak nisaiye ve göz servisleri de eklenmiş, böylece sadece cilt hastalıkları ve zührevi hastalıkların tedavi edildiği hastanenin hizmet alanı genişlemiştir.

Günümüzde İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak, Yenişehir'de aynı alanda faaliyet gösteren Eşrefpaşa Hastanesi'nde başhekimlik olarak

⁵¹ Berber 1999, s.122.

⁵² Karayaman 2008, s.106.

kullanılan iki katlı tarihi yapının yanı sıra 50'li yıllarda inşa edilen yeni bloklar ve son dönemde eklenen çok katlı poliklinik bloğu bulunmaktadır. Hastanenin genel mimarisi hafif saçaklı kırma çatılar, sıvalı yüzeyler, renklendirilmiş çerçeve kolonlar/kirişler ve kare ya da dikdörtgen pencere açıklıklarından ibaret olup, tarihi yapıda dahi standart bir kamu yapısı görünümü hâkimdir (Resim 12).

Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi

Hastane ilk olarak, 1910 yılında Tepecik'te Eşrefpaşa Hastanesi'nin yakınındaki bir arazi üzerinde, kolera salgını nedeniyle on yataklı bir Tecrithane olarak kurulmuştur. Bütçe sıkıntıları nedeniyle bu hastanenin, İttihat ve Terakki Fırkası İzmir Şubesi tarafından kolera salgınındaki ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla 1911 yılında kurulan *Cemiyet-i Sıhhiye-i Hayriye* adlı kurumun katkılarıyla inşa edildiği bilinmektedir⁵³. Hastane çiçek salgını sırasında çiçek hastalıkları hastanesi, Balkan Savaşları (1912-1913) esnasında görülen kolera salgınında ise karantina olarak kullanılmıştır. 1916 yılında, Özel İdare tarafından yirmibeş yataklı bir bina yaptırılarak mevcut barakalardan çıkılmış, idare ve laboratuvar binaları eklenmiştir.

1923 yılı itibarıyla otuz koğuş ve doksan yatak kapasitesine kavuşan kurum, 1924 yılında belediyeye devredilmiş, tecrithane olmaktan çıkarılarak hastaneye dönüştürülmüş ve Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Hastanesi) adını almıştır. 1926 yılında yanındaki arazi de satın alınarak genişletilmeye başlanan hastane, 1936 yılında Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. 1938 yılında bahçesine elli yataklı bir verem pavyonu eklenmiştir. 1941 yılında yetmişbeş yatak kapasitesine çıkartılarak adı İzmir Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Devlet Hastanesi olarak değişmiştir. 1948 yılında yüzyirmibeş yatak kapasitesine yükseltilmiş, 1949 yılında ise ihtisas hastanesi haline getirilmiştir. 1950 yılında hastanenin çevresindeki iplik fabrikasına ait binalar satın alınarak hastaneye dâhil edilmiş ve kreş, çamaşırhane, terzihane, atölye, idari kısımlar gibi işlevler yüklenerek kullanılmıştır. Yapının caddesinden olan yan girişinde yer alan bu yapılar, tek katlı, taş dokulu, basık kemerli pencerelere, sade işlemeli çatı altı kornişlerine sahiptir. İçlerinde konut işlevli ve daha süslemeli bir yapının ve konik tuğla bacasıyla bir su sarnıcının da yer aldığı yapı grubu büyük olasılıkla 19. yüzyıla aittir.

Bu yapıların içinde tarihsel geçmişinin 20. yüzyılın başlarına uzandığı bilinen iki katlı tarihi bina kısa zaman önce, İzmir Büfeciler Odası Başkanı Selahattin Arslan'ın başlılarıyla restore edilmiş ve idari bina olarak hizmete sokulmuştur. Yüksek bir bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilen yapının plan şeması uzun bir dikdörtgene iki yanından iki kısa dikdörtgenin eklenmesiyle elde edilmiş bir I formudur. Kısa kanatlardan güney taraftakinden alınan giriş, bodrum katı aşan bir merdiven dizisinin ulaştığı yarı açık bir

⁵³ Karayaman 2008, s.110.

terastan, dairesel kemerli, taş söveli ahşap bir kapıdan alınmıştır. Yapının yan cephelerinden birinde, bir merdivenle çıkılan ikincil bir servis girişi bulunmaktadır (Resim 13).

Sade cephelere sahip yapının üçüncü boyuttaki en belirgin özelliği cephesinden hafif taşırılmış kırma çatıları ve basık kemerli yüksek dikdörtgen pencereleridir. Yapının ön ve yan cephelerine sonradan, betonarme kolon-kirişlerden oluşan bir iskelet sistem tarafından taşınan yarı açık balkonlar eklenmiştir. Oldukça iri kesitlere sahip bu strüktürün cephenin algılanmasını büyük ölçüde zedelediği görülmektedir.

Tarihi yapının batısında, büyük olasılıkla 30'lu yıllarda inşa edilen Cumhuriyet dönemi modernizminin yetkin örneklerinden birini sunan ek bir yapı bloğu, doğusunda ise yine modern dilde, 1953 yılında kurulan Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Merkezi yer almaktadır. Hastane, yıllar içinde geniş arazisi içine dağınık bir biçimde kurulan az katlı pavyonlarla genişlemiştir. Bugün altmışbeşbin metrekarelik bir alan üstünde yirmiiki binada hizmet veren hastanenin adı, 1995'de İzmir Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Hastanesi olarak değiştirilmiş, son olarak 2000 yılında ise Dr.Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi adını almıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

İzmir'de 18. yüzyılda inşa edilen erken hastane örnekleri, mimari literatürde *blok tip* olarak adlandırılan ve bütüncül bir kütle şeklinde inşa edilen tekil, simetrik yapılardır. Ortası avlulu kışla şemasının hastane yapılarına taşındığı diğer Osmanlı kentlerine benzer şekilde, ağırlıkla kare ya da dikdörtgen planlı, iç avlulu bir plan şemasına sahiptirler. Bu dönemin hastaneleri, ağırlıkla bir avlu etrafında örgütlenen, U plan şemasına sahip, öncelikle işlevsel gerekliliklerin sağlandığı, süslemesiz, sade yapılardır. İç bahçenin çevresini dolanan kapalı ya da açık koridorların dış kenarlarına dizili hasta koğuşları, kat silmeleri, cephede ritmik bölümlenmeler yapan pencere dizileri, kolonadlı revaklar ve açık teraslar, simetrik kütle ve cephe düzenleri, üçlü ya da dörtlü sütun dizisi üstünde yükseltilmiş üçgen alınlıkların kullanıldığı giriş portikleri, bu dönemdeki hastane yapılarının karakteristik özelliklerindedir. Avlunun üç ya da dört tarafını kuşatan iki-üç katlı blokların cephe karakteristiği, hasta odalarının tekrar eden pencerelerini, dolayısıyla monoton bir düzeni barındırmaktadır. Bu plan şemasında hastalar, büyük koğuşlarda, hastalık ayırımı olmaksızın beraber kalmaktadırlar. Bu dönemde, uyumlu bir bütün sağlamak için birbiriyle oranlı ve dengeli kütle kompozisyonları yaratmak, yani biçimsel kaygılar, hastane yapılarının tasarım veya boyutlarını etkileyen temel faktördür. Batılılaşmanın en temel etkisi yapıların geniş bahçeler içinde inşa edilmeye başlaması olmuş, bu doğrultuda İzmir'deki hastane binaları da sade biçimlerinin yanı sıra bol ağaçlı ve yeşil bahçeleriyle betimlenen örnekler haline gelmiştir.

Bunun yanı sıra bu erken örnekler azınlıklara ait olduğundan, yabancı mimarların Batılı tasarım ve uygulama alışkanlıklarını yansıtmaktadırlar. Bununla birlikte Batılılaşma döneminde yapı üretim etkinliklerinin hızlı bir şekilde devam ettiği başkent İstanbul'da görülen Barok, Rokoko gibi birçok üslubun İzmir kentine yansımadağı görülmektedir. Birçok yapı gibi hastanelerde de Osmanlı'nın kamu yapıları mimarisinde yaygın olarak kullanılan neo klasik üslubun ağırlığı görülmektedir. Neo-klasik üslubun hâkimiyeti, azınlıklar tarafından gerçekleştirilen hastaneler dışındaki Müslüman hastanelerinde de Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

İzmir'deki Cumhuriyet sonrası dönem hastanelerin erken örnekleri, modernist mimarinin yetkin örneklerini gösteren, yalın bir mimari dile sahiptirler. Blok tip koğuş sistemli hastane tipolojisinin terk edildiğı bu dönemde, geniş araziler içine dağıtılmış yapı kitleleri ile pavyon tipi hastane sisteminin ilkeleri benimsenmiştir. 80'li yıllara doğru yaklaşıldıkça, kentteki büyük ölçekli hastane yapılarında daha karmaşık plan şemalarına oturan prizmatik formların ve yüksek yapı bloklarının yaygınlaştığı görülmektedir. 80 sonrası dönemde bir süreliğine postmodern anlayış çerçevesinde şekillendirilen, eklektik cepheler taşıyan hastane yapıları ağırlık kazanmış; süsleme moda haline gelmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise, artan özel hastane sayısına da paralel olarak 'klasik hastane' çizgisinin dışına çıkmaya çalışan bir yaklaşım hâkim olmuştur.

Not: Bu makalede aşağıda yer verilen kaynaklar dışında, hâlâ varlığını koruyan hastanelerin yönetimleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ve İzmir Ansiklopedisi Mimarlık Cildi (cilt 2, 2013, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları) için yazar tarafından hazırlanan "İzmir'de Sağlık Yapıları Mimarisi" başlıklı kapsamlı araştırmanın sonuçlarından yararlanılmıştır.

KAYNAKLAR

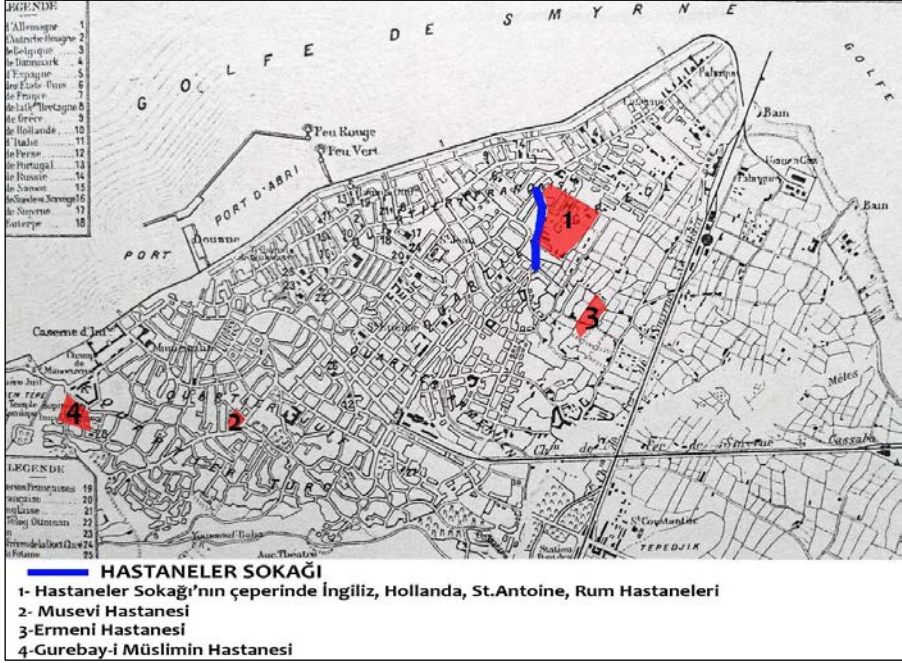
- Altun 2013 Didem Akyol Altun. "İzmir'de Sağlık Yapıları Mimarisi". *İzmir Mimarlık Ansiklopedisi* (Ed.: E.Kayın, F.Özkaban) cilt 2, s.267-316. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Atay 1978 Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*. İzmir: Tifset Basım ve Yayın Sanayi A.Ş.
- Atay 1993 Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, İzmir: Esiad Yayınları.
- Aydın 2004 Erdem Aydın, "19.yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması". *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 15: s.185-207.
- Berber 1999 Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Berkant 2003 Cenk Berkant, *İzmir'li Bir Mimar:Raymond Charles Pere*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilimdalı, yüksekisans tezi
- Beyru 2000 Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. İstanbul: Literatür Yayınları
- Beyru 2005 Rauf Beyru, *19.Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Bolak 1950 Orhan Bolak, *Hastanelerimiz*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Bubur 2002 Rüçhan Bubur, "İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10 -13 Ekim 2001 Bildiriler Kitabı*, İzmir: s.163-173.
- Böke 2010 Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VIII, sayı:18-19 (2009/Bahar-Güz), s.137-160.
- Çelebi 2005 Mevlüt Çelebi, "İzmir'de İtalyan Sağlık Kuruluşları San Antonio Katolik Hastanesi", *İzmir'in Sağlık Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı* (Ed. E.Akçiçek ve O. Kınılı), İzmir, s.176-185.
- Çiçek 2006 Ümit Çiçek, *Antik Dönem Sağlık Merkezleri*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, erişim: 20.12.2011, <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/FF416569-AD3B-4640-9723-394F00677941/9197/antikdonem.pdf>
- İnal 2006 Onur İnal, *Levantine Heritage in İzmir*. Yüksek lisans tezi, İstanbul: Koç Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Anadolu Medeniyetleri ve Kültürel Miras Yönetimi Bölümü.
- Karayaman 2008 Mehmet Karayaman, *20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Didem Akyol Altun

- Menekay 2009 Serra Menekay, "Asklepion- Bergama", *Dirim Tıp Gazetesi*, 1-4, www.frik.com.tr/TUR/dirim/pdf/2009/nmh/tarih.pdf erişim: 5.08.2011
- Nicol 1856 Martha C. Nicol, *Ismeer or, Smyrna and its British Hospital in 1855*. London: James Madden. erişim. 5.08.2011, www.levantineheritage.com/pdf/British_hospital_1855.pdf
- Rolleston 2010 George Rolleston, *İzmir 1856*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları
- Şenocak 2008 Bülent Şenocak, *Levant'ın Yıldızı İzmir, Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*. İzmir: Şenocak Yayınları.
- Tantay 2008 Ayfer Tantay, *İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetleri (1919-1922)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yüksek lisans tezi.
- Tarihi Hastaneler.* (2009). (Eds. Z.Erdinç; Z.Tonbul, Ö.Forta). İstanbul: Novartis Kültür Yayınları
- Tito 2012 Linda Tito, *The Story of the St. Antonio Hospital-Izmir*, erişim: 1.09.2011, <http://www.levantineheritage.com/note116.htm>
- Yetkin 2005 Sabri Yetkin, "İlk Askeri Hastane Karantina'daydı", *Milliyet Ege / Düünden Bugüne*, 27 Şubat 2005, erişim: 1.01.2012, <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/27/eg/yazyetkin.html>
- www.levantineheritage.com, 12.6.2012

Didem Akyol Altun

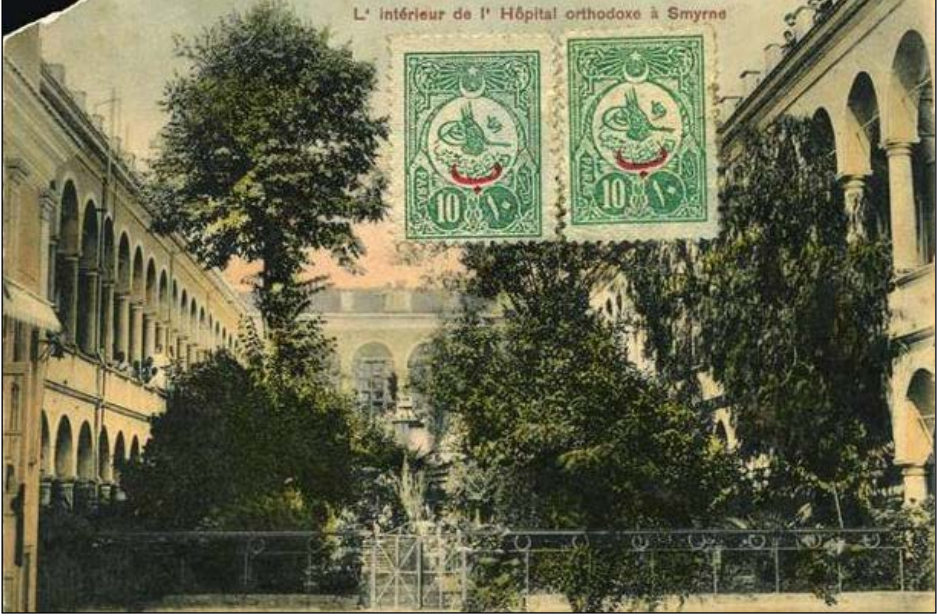
Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi

Resim 1: 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir hastaneleri (Georgiades'in haritası üzerinde)

Resim 2. Raymond Pere'nin St. Antoine Hastanesi ek yapı çizimleri (Akyol Altun 2013)

Resim 3. Rum Aya Haralambos Hastanesi (Altun 2013).

Resim 4. İngiliz Hastanesi'nin dış görünüm (Altun arşivi).

Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi

Resim 5. Fransız Hastanesi A Blok'un dış görünüm ve ana girişi (Altun arşivi).

Resim 6. St. Roche Veba Hastanesi (Altun arşivi).

Resim 7. *Musevi Hastanesi, Nesim Levi tarafından bağışlanan konut (Altun arşivi)*

Resim 8. *Askeri Hastane (Altun arşivi).*

Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi

Resim 9. Urla Karantina Hastanesi ve ray sistemi (Urla Belediyesi arşivi).

Resim 10. Gureba-yı Müslimin Hastanesi genel görünüm (Altun arşivi).

Resim 11. Gureba-yı Müslimin Hastanesi içinden görünüm (Altun arşivi).

Resim 12. Eşrefpaşa Hastanesi (Altun 2013).

Resim 13. Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Altun arşivi).

